

„Na pranýř jej namalovati dali“. Politická komunikace v pozdně středověké Jihlavě*

MARTIN ČAPSKÝ

Pranýř – symbol svrchovanosti městského soudnictví – vystupuje v jedné z kapitol *Kroniky královského města Jihlavy* z přelomu 16. a 17. století jako prostředek vyjádření neposlušnosti vůči panovníkovi. I když citovaná kronika vznikla s poměrně velkým časovým odstupem od popisované události, zdá se, že základní dějovou linku zachytil kronikář poměrně věrně. V roce 1524, v nové fázi sporů mezi městskou radou a městskou obcí, vyslal panovník Žibřida z Bobolusk, aby tlumočil nepokojné obci jeho vůli. Zklamání z Žibřidovy mise, jež směřovala k revokaci nedávných politických zisků městské obce, ventilovala část obyvatel bezprecedentním způsobem. Na pranýř na jihlavském náměstí byl (patrně) vymalován Žibřidův erb, který doprovázel hanlivý nápis označující jej za krále sladovníků – vlivného cechu s výrazným zastoupením v konšelském sboru.¹ Šlechtic s rodovými kořeny na moravsko-slezském pomezí ovšem v tomto případě nevystupoval za svoji osobu. Akt agrese

* Tato studie vznikla jako součást řešení grantu GA ČR 20-11247S: „Reprezentace a praxe sociální kontroly v pozdně středověkých městských komunitách“. Studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

1) Stávající literatura se shoduje na vyvěšení Žibřidovy podobizny. Je přitom otázkou, nakolik jednotliví autoři věnovali tomuto symbolickému kroku svoji pozornost a nakolik pouze přejímali názor svých předchůdců. Kronikář Martin Leupold z Löwenthalu uvedl, že obec *sein bildnis am Pranger zu merklichen grossen spott gemahlet*. Na základě středověké praxe (na pranýř se zavěšovaly erby šlechty, se kterou bylo město ve sporu) a odhadu potenciálu, jaký mělo zobrazení jednoznačně identifikovatelného erbu ve srovnání s podobiznou, se přikláním k názoru, že šlo spíše o erb než o vyobrazení postavy. Kroniku zpřístupnila edice *Chronik der königlichen Stadt Iglau (1402-1607) vom Iglauer Stadtschreiber Martin Leupold von Löwenthal*, ed. Christian D'ELVERT, Brünn 1861 (dále citováno jako „Martin Leupold“), citát na s. 62.

nepokrytě směřující vůči jeho „cti“ tedy nebyl prostou reakcí na jeden z mnohačetných sporů města s okolní šlechtou, ale ve svém důsledku znevažoval samotnou královskou autoritu. Nelze se proto divit, že v následném mandátu Ludvíka Jagellonského adresovaném do Jihlavy najdeme odsuzující sentence o „obci, která se zdvihla proti úředníkům Jeho Milosti královské“, o počínání jdoucím „proti Bohu a spravedlnosti“ či odsouzení schůzí, závazků a zápisů, jichž se dopustila řečená jihlavská obec. Rovněž raně novověký kronikář interpretoval vzniklou situaci jako urážku královského majestátu a připravoval si tak půdu pro vylíčení obnovy vlády městské rady.

Tento příběh, jakkoli v odborné literatuře dobře známý, má ale i další, dosud málo sledovanou rovinu. Všechny strany vtažené do konfliktu využívaly prostředků politické komunikace, měnily podle situace jejich podobu, obracely se na své partnery i na publikum a předkládaly soupisy svých požadavků. Můžeme mluvit o záměrných komunikačních strategiích naplňujících znaky reprezentace moci, jak o ní hovoří například Milena Bartlová.² Analýzu politické komunikace jednotlivých aktérů proto volím jako metodologický nástroj, který umožňuje překročit binární hodnotící schémata „loajalita – neposlušnost“,³ „oligarchický – demokratický“,⁴ nebo dokonce „německý – český“,⁵ jež se objevují v některých dosavadních zpracováních jihlavského konfliktu. Zároveň se tak ve svých úvahách budu moci pohybovat v obecnější rovině.

Právní podřízenost zeměpánovi, resp. vrchnosti náležela mezi klíčové determinanty městské politiky.⁶ O to více přitahují naši pozornost události, které tuto očekávanou vazbu narušovaly. Nemuselo jít hned o výraz politické emancipace nebo dlouhodobě zastávané strategie. Mnohdy stál za aktem neposlušnosti spor odehrávající se v rámci městské komunity, jehož dynamika ale přerostla domácí prostředím a zasáhla i vzdálený referenční bod, který představovala právě zeměpanská moc.

2) Milena BARTLOVÁ, *Reprezentace*, in: *Kultura jako téma a problém dějepisců*, edd. Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa, Brno 2006 (= *Země a kultura ve střední Evropě* 2), s. 63–70.

3) Základem této interpretace se staly už pasáže výše zmíněné kroniky Martina Leupolda, s. 30–46 a 60–72.

4) Jihlavské události zařadil do kontextu demokratizačních tendencí v pozdně středověkých městech Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)* III. *Města*, Praha 1998, s. 47–66, kdežto například Jaroslav DŘÍMAL, *Sociální boje v moravských královských městech ve 20. letech 16. století*, Brno v minulosti a dnes 5, 1963, s. 114–167, zde s. 114–115, více zohledňoval zapojení a roli městské chudiny a ve svých interpretacích následoval soudobé bádání o německé selské válce. Oba autoři tak reprezentují dvě základní výkladová schémata střetů mezi městskými radami a obcemi na počátku 16. století. První více akcentuje linii domácího vývoje od husitství, druhé hledá paralely v časově blízkých událostech v Říši. Vedle německé selské války bývají paralely hledány i v dopadech raně luterské reformace. Srov. Jaroslav MILLER, *Konflikt mezi radou a obcí*, in: *Dějiny Olomouce I*, ed. Jindřich Schulz, Olomouc 2009, s. 279–284.

5) Skutečnost, že se některé dokumenty provázající jihlavský spor dochovaly v českém jazyce, vedla J. Čelakovského k vyslovení teze o dočasném proniknutí českého žilvu prostřednictvím městské obce do správy města. Viz Jaromír ČELAKOVSKÝ, *O středověkém radním zřízení v královských městech moravských*, *Časopis Matice moravské* (dále ČMM) 29, 1905, s. 97–133.

6) Pro moravské prostředí nejnověji Tomáš BOROVSKÝ, *Městská politika za vlády Ladislava Pohrobka, Jiřího z Poděbrad, Matyáše Korvína a Jagellonců*, in: *Dějiny Brna II. Středověké město*, ed. Libor Jan, Brno 2013, s. 185–218, poznámky na s. 248–255.

Následné rozkolísání politického pole vedlo zapojené aktéry k důslednějšimu definování svého postavení, nadto k mobilizaci prostředků, jež měli ve svém úsilí k dispozici. Možnosti řečených aktérů se však výrazně lišily. Radní elity mohly využívat a zpravidla i využívaly byrokratické převahy nad svými soupeři z řad cechů nebo zástupců obce. Disponování znalostmi nutnými pro zajištění každodenního fungování města, podobně jako přístup ke dvoru, kontrola úřední komunikace či reglementace veřejných prostorů představovaly důležité mocenské nástroje. Nemluvě o kontrole oficiální paměti, jejímž tvůrcem bývali obvykle městští písaři, spojení svým úřadem s aktivitou konšelských sborů. Prostřednictvím oficiální paměti docházelo k upevnování „řádu“, který představoval alfu a omegu úvah o poctivém spravování města. Zpravidla není pochyb o tom, komu stranily soudobé kroniky. Konšelé zasedající v městské radě se stávají kolektivním hrdinou, aktérem, o jehož soupeřích se přitom dozvídáme jen málo. O to cennější jsou pak výpovědi, jež ozřejmují i jednání neprivilegovaných.⁷

Dehonestace Žibřida z Bobolusk nebyla jednorázovým výbuchem nashromážděného napětí, spory se vlekly několik let a zainteresovaní aktéři nezapomínali ani na oslovování publika. Výsledkem jejich snažení je dodnes zachovaná série listin a listů, jejichž výpovědi v mnohém překračují rámec urbánního konfliktu. Pozoruhodným detailem vypovídajícím o fungování politické komunikace v pozdně středověkých korunních zemích je například okolnost, že se mandát krále Ludvíka dochoval ve dvojnásobné jazykové mutaci. Německy psaná byla nejspíše adresována vlastnímu jihlavskému prostředí. V městském archivu ale byla uchovávána i její česká jazyková redakce, jež vzhledem k národnostnímu složení Jihlavy (zdánlivě) neměla valného smyslu. V prostředí zdejších elit postrádala adresáta. Její vystavení však můžeme pochopit, připustíme-li, že důležitou roli v legitimizačních strategiích hlavních aktérů hrálo politické publikum. Diváky a sekundárními adresáty Ludvíkových mandátů byli moravští zemští úředníci, potažmo zemská obec jako celek, kteří byli již dříve vtaženi do sporu jako jeden z jeho arbitrářů. I tímto krokem král usiloval o podpoření pozice legitimní městské rady ve sporu s částí městské obce a zanechal nám tak námět k úvahám o konstrukcích a prezentacích legitimacy v rámci (či adresované do) městského prostředí.⁸

Historik Jan Slavík označil za hlavní znaky města „těsné bydlení obyvatel na malém prostranství“ a z něho vyplývající důrazy na větší kázeň a tlumení konfliktů.⁹ Pohled na fungování kteréhokoliv středověkého města nás ale od „lidí míru“ více přesouvá ke konceptu města coby „konfliktního společenství“. Už bylo řečeno, že jihlavské události z počátku dvacátých 16. století nejsou pro historiky ani zdaleka

7) Dochované městské kroniky z tohoto období jsou zpravidla dílem městských písařů, kteří jsou svým působením a někdy i přímo pokrevními svazky spojeni s měšťanskými rody podléjícími se na vládě ve městě. Přehledné shrnutí tématu v nedávné době nabídl Klaus WRIEDT, *Bürgerliche Geschichtsschreibung im 15. und 16. Jahrhundert. Ansätze und Formen*, in: *Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit*, ed. Peter Johaneck, Köln 2000 (= *Städteforschung A 47*), s. 19–50.

8) Státní okresní archiv (dále SOKA) Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Listiny, inv. č. 96. Nutno ovšem konstatovat, že česky odesílal jagellonský dvůr listy i do dalších moravských zeměpanských měst.

9) Jan SLAVÍK, *Vznik českého národa. Úvod do českých dějin II. Národ a města*, Praha 1948, s. 52.

neznámou kapitolou. Už na prahu 17. století jim ve své městské kronice věnoval poměrně podrobné pasáže městský písař Martin Leupold z Löwenthalu. Jeho přístup byl jednoznačný a očekávaný. Pro humanistického literáta šlo jednoduše o *unordnung*, tedy v doslovném překladu „neřád“, jenž vedl ke zhoršení správy města. Svým načasováním se však městská rebelie ocitla ve stínu následujících událostí, a to příchodu reformního kazatele Pavla Sperrata a příklonu značné části pospolitosti k luterství. Sám Martin Leupold přitom obě události nespojil. Coby měšťan hlásící se k protestantství pominul možnost spojit oslabení autority městské rady s důsledky jejích sympatií k reformační straně a iniciativou směřující k rozrušení církevněsprávních struktur. Právě naopak, jako příslušník radní elity, jehož přímý předek byl jedním z aktérů popisovaných událostí, předložil čtenářům interpretaci, v níž se legitimistické vystupování městské rady ocitlo v protikladu s rebelií narušující řádný chod městské správy. Líčení městského kronikáře je analogické dalším podáním o pozdně středověkých městských nepokojích, s jakými bychom se mohli setkat (nejen) na území českých korunních zemí. Bylo by však škoda opustit jihlavské prostředí s tímto (poměrně banálním) konstatováním. Konflikt mezi městskou radou a obcí můžeme vnímat jako součást redistribuce moci probíhající v jagellonském období v řadě městských obcí. Velmi často za těmito spory stály odlišné představy o správě městských financí, nebo dokonce obviňování z nenáležitého nakládání s finančními prostředky města a spolu s požadavkem na důslednější kontrolu hospodaření rady se svezla celá řada dalších podnětů. Pokud opět využijeme jihlavských pramenů, lze jmenovat odlišné představy o organizaci výčepu vína nebo pokusy městské rady překračovat hranice privátního prostoru, resp. kontrolovat sousedy scházející se nad truňkem v pohodlí svých domů.¹⁰

Bývá obvyklé, že podobné stížnosti jsou z pohledu současné interpretace historika výrazem jak koncepčních výhrad, dotýkajících se v obecné rovině samotného základu městské správy, tak zdánlivě banálních problémů, i ty nicméně dnešním badatelům poskytují prakticky přímé průhledy do měšťanské každodennosti. Moderní hierarchizace shromážděných „nespravedlností“ by jen málo vypověděla o jejich reálné váze pro utváření kolektivního vědomí nebo o kumulaci pocitů nespravedlnosti, které v pozdně středověké Jihlavě vedly k opakovanému vystoupení vůči správcům obce. Zatímco jihlavskou rebelii vůči konšelům z roku 1391 (opakovaně historiky rozebíranou) bylo možné navzdory písemně deklarovanému „neslýchanému ponížení“ radních vcelku úspěšně a rychle urovnat, o více než století mladší spor se táhl několik let a kromě českého krále do něj byli postupně vtaženi i moravští zemští úředníci a další města. Při analýze zachovaných písemností tak musíme sledovat nejen přímé dopady jejich ustanovení na městskou správu, ale také neustálé hledání podpory u třetí strany – příležitostné politické veřejnosti.¹¹

10) Martin Leupold, s. 34–35. K postavě kronikáře v kontextu jihlavského městského kronikářství Lukáš FASORA, *Historiografie*, in: Renata Pisková et al., *Jihlava. Historie – kultura – lidé*, Praha 2009, s. 11–23, zde s. 14.

11) K pojmu „příležitostná veřejnost“ blíže Bernd THUM, *Öffentlichkeit und Kommunikation im Mittelalter. Zur Herstellung von Öffentlichkeit im Bezugsfeld elementarer Kommunikationsformen im*

Její okruhy se průběžně měnily, v zásadě se však na ni při obhajobě svých kroků obracely všechny zainteresované strany.¹²

I v této rovině je možné hledat rozdíly mezi jihlavskými nepokoji v roce 1391 a v letech 1521–1524. První z uvedených byly jednorázovým konfliktem v rámci urbánního prostoru, výbuchem nespokojenosti, jakkoli k němu mohla situace nazrávat delší dobu. Prudký atak na městskou radu, její verbální a snad i fyzické napadení, při němž ale nedošlo k prolití krve, byl současně sociálním ventilem nahromaděného napětí. Spouštěčem se staly fámy o výsledcích jednání městské delegace s markrabětem Joštem a jeho údajně navýšené finanční požadavky vůči městu. Vzápětí se totiž ukázalo, že vzbouřená část městské obce nebyla s to se shodnout na politickém programu, jenž nadále setrval pouze v rovině obecných deklamací o poctivé správě městských záležitostí.¹³ Vůdci *búřek* z počátku 16. století, jakkoli de facto anonymní, dokázali na rozdíl od svých předchůdců definovat základní společné body kombinující dlouhodobější politické požadavky (důslednější kontrolu městské rady ze strany obce) a aktuální problémy rezonující v městské komunitě (následky záplavové vlny, organizaci výčepu vína). O svém politickém programu (své interpretaci „spravedlivého řádu“) navíc dokázali přesvědčit i zemské úředníky a ukončení první fáze sporů lze vnímat jako úspěch vzbouřené městské obce. Společným jmenovatelem obou sociálních pohybů bylo naopak (přínejmenším dočasně) utvoření širokých sociálních koalic, jež svým vystoupením vytvořily účinný tlak na městské rady, jakkoli jejich trvání v čase bylo odlišné.¹⁴

Jediným přímým dokladem o povstání v roce 1391 zůstal zápis v městské knize zanesený městským písařem Ondřejem ze Slavonic. Městský úředník přirozeně nesledoval věrné zachycení událostí, ale cílil k podpoře stanoviska městské rady. Vedle obecné evokace obrazů narušení řádu, zahrnující svévolný vstup na jednání konšelů či odmítnutí podpory ze strany obecních starších shromážděnému davu, zařadil písař do svého textu i dva důležité detaily. Iniciativa k nepokojům měla vzejít od soukeníků, kteří se obrátili na čtyři další cechy, a schůzka spiklenců se měla uskutečnit o půlnoci v jednom z domů. Zástupci cechů na tomto místě uzavřeli dohodu o společném postupu. Ondřej ze Slavonic vytvářel svůj narativ zdůrazňováním binárních opozic legitimacy a nelegitimity. Na jedné straně jeho líčení vystupovala obec plnoprávných měšťanů, zatímco na straně druhé neposlušné cechy doplněné „houfy lidu“. Městská rada zasedala o řádném termínu, kdežto spiklenci se sešli uprostřed noci. Konšelé využívali zázemí radnice, zatímco souručenství cechů povstalo v soukromém domě. Radní reprezentovali celé město, kdežto vzbouřené cechy se sjednotily proti jiným v obci, atp. Písař neopomenul zdůraznit, že dva obecní starší se účastnili jednání s markrabětem Joštem a rovněž že odmítli

13. *Jahrhundert*, in: Höfische Repräsentation. Das Zeremoniell und die Zeichen, edd. Hedda Ragotzky – Horst Wenzel, Tübingen 1990, s. 65–87.

12) Respektovanou analýzu jihlavských nepokojů v roce 1391 představil Jaroslav MEZNÍK, *Pozdvížení v Jihlavě roku 1391*, ČMM 89, 1970, s. 189–200.

13) Tamtéž.

14) Blíže Ivana EBELOVÁ, *Správa města*, in: R. Pisková et al., Jihlava, s. 198–199, poznámky na s. 725, a František HOFFMANN, *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do roku 1848*, Jihlava 1999, s. 69–71.

reprezentovat vzbouřence, neboť prý nevyjadřovali postoje většiny obce (plnoprávných měšťanů) a svojí loajalitou jsou povinováni i městské radě.¹⁵

Díky Ondřejovi ze Slavonic alespoň tušíme, že na sklonku 14. století působil v Jihlavě institut obecních starších, kteří zastupovali obec při vybraných jednáních městské rady a současně byli radou pověřováni úkoly například při správě městských majetků. Postavení obecních starších coby zprostředkujícího článku mezi městskou radou a obcí vyvolávalo v řadě měst napětí. Konšelé mívali tendenci podříditi výběr i aktivitu obecních starších městské radě nebo jejich roli v městském organismu prostě ignorovat. Zájem obce byl přesně opačný, a tak bychom se v urbánním prostředí mohli setkávat s pestrou škálou variant vzájemných institucionálních vazeb i kompetencí. František Hoffmann v rámci svých bádání o středověké Jihlavě přednesl tezi o postupném ovládnutí institutu obecních starších městskou radou a omezení výběru těchto postav pouze na příslušníky minulé či budoucí rady. V první polovině 15. století šlo o jeden z nejvýznamnějších projevů posilování autority konšelského sboru. Týž autor současně připomíná, že už ve 14. století se projevovala tendence důsledně kontrolovat výběr reprezentantů obce a omezit i svolávání obce jako takové s poukazem na ekonomické ztráty, jež taková obec přinášela nejhudším řemeslníkům. Druhým opatřením popsáním na jihlavském příkladu Františkem Hoffmannem bylo dosazování jakýchsi „důvěrníků“ do městských čtvrtí, kteří měli zprostředkovávat žaloby a stížnosti zdejších obyvatel. Tímto způsobem měl být oslabován sociální tlak na vedení města.¹⁶

Představy aktivní části městské obce ale byly odlišné, a právě kompetence obecních starších se staly jedním z nejfrekventovanějších témat následných jednání mezi městskou radou a pěti cechy v čele se soukeníky. Stranou můžeme ponechat Hofmannovu tezi o tom, že čtyři obecní starší odpovídali čtyřem jihlavským čtvrtím. Tento způsob volby úředníků by byl jistě vítán při vybírání městských sbírek, neboť dotyčný obecní starší doprovázel výběrčí komisi a cítil se zodpovědný za celý její obsah. Přesvědčivý důkaz nám však v jihlavských pramenech chybí, byť výběr daní podle čtvrtí býval poměrně rozšířeným modelem. O to více pak přicházejí ke slovu prameny vypovídající o samotných konfliktech, aktérech a jejich reakcích. Zatímco v řadě měst zaznívaly především požadavky na fungování obecních starších v ekonomické (kontrolní) rovině, v Jihlavě se na počátku 16. století objevil požadavek na jejich přímou participaci při každoročním výběru konšelů, kde měli dostat slovo odpovídající právu veta. Opět se přitom můžeme vrátit k tezi Františka Hoffmanna, jenž předpokládal, že v průběhu 15. století byl institut obecních starších zcela podřízen městské radě. Vůdci nepokojů naopak požadovali, aby se sbor obecních starších stal plnohodnotným orgánem zastupujícím zájmy obce.

15) SOkA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 2 (M) – Městská kniha II soudní a radní (1378–1408), fol. 206r. Písmo M uvedené v závorce za inventárním číslem rukopisu odkazuje v poznámkovém aparátu celé této studie na skutečnost, že je daný kodex v digitalizované podobě dostupný v Manuscriptoriu (<http://www.manuscriptorium.com>). K událostem blíže J. MEZNÍK, *Pozdvížení*.

16) František HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961, s. 126. V tezi o vybírání „důvěrníků“, resp. „denominátů“ na základě klíče zohledňujícího městské čtvrti předešel výše citovaného J. ČELAKOVSKÝ, *O středověkém radním zřízení*, s. 110.

Model čtyř zástupců, patrně pevně ukotvený v politicko-správních představách Jihlavských, byl v průběhu několikaletého sporu opakovaně zvedán oběma stranami.¹⁷

Poprvé se s ním setkáváme na samém počátku nepokojů, jejichž roznětkou se stalo protržení hrází městských rybníků v říjnu roku 1520, jež způsobilo velké materiální škody, a navíc povodňová vlna přinesla smrt více než dvěma desítkám osob. Už tento moment vyvolal značnou nevoli vůči městské radě obviňované z nedbalosti při správě městských majetků. Oleje do ohně pak s odstupem měsíce přilil nález dalšího zavaleného těla. Pohřeb nešťastného tovaryše se odehrával v minoritském kostele a sám kvardián pronesl kázání, kterým nasměroval zlobu shromážděné obce proti radním. Vyzval také, aby tělo tovaryše donesli lidé až na radnici. Vedle tohoto momentu, jenž by nasvědčoval okamžitému pohnutí a vybuzení shromážděného davu, nám ale kronikář Martin Leupold zanechal ve svém vyprávění svědectví o institucionálních krocích, které narušují představu impulsivního davového jednání. Už v samotném kostele měla shromážděná obec zvolit své čtyři zástupce pro jednání s městskou radou. Přítomní uzavřeli spolek, svůj závazek stvrdili písemně a k dokumentu přivěsili své pečeti zástupci cechů. Aranžmá ustavení spolku proti městské radě nad márami se zemřelým, přísahy věrnosti i zázemí minoritského kostela spoluvytvářely emocionální náboj přiřazený kázáním otevřeně obviňujícím z nedávného neštěstí městskou radu. Proti radním se začala na místě formovat široká sociální koalice. Konšelům tento pohyb neunikl, vyslali své posly k jednání se zvolenými staršími, ale byli odmítnuti. Následně se dal průvod do pohybu a nesl tělo zesnulého tovaryše k radnici. Humanistický kronikář si dal velmi záležet na tom, aby zdůraznil, že šlo o dav, a nikoli o řádnou obec. K radnici přicházeli muži i ženy, obyvatelé předměstí, několik sedláků a skupiny tovaryšů, aby se domohli svého údajného práva legitimizovaného památkou zesnulého druhá. Jeden ze zvolených obecních starších bez vyzvání vstoupil do místnosti rady a oslovil zde radní shromážděné v tzv. plné radě (předchozí, současná a budoucí rada tvořily relativně stále uskupení osob, které se v Jihlavě v jednotlivých kadencích střídaly). Také radní vybrali ze svého středu čtyři zástupce a snažili se o obnovení své autority. V této chvíli marně. Martin Leupold ve své kronice barvitě vylíčil údajné dopady jihlavského pozdvižení. Obec se prý v dalších měsících začala scházet bez vědomí rady, cechy volně nakládaly se svými pečeti, zvolily si vlastní městskou radu, začaly hospodařit s městským majetkem i měnit pravidla šenkování vína a způsobily i další škody. Tento neutěšený stav trval podle kronikáře až do roku 1523.¹⁸

17) Hoffmannovu představu „čtyř důvěrníků“ podporuje pozdní tvrzení v jihlavské kronice. Městský písař Martin Leupold přiřadil k roku 1499 výzvu krále Vladislava Jagellonského adresovanou do Jihlavy. Na jejím základě rada svolala na radnici obec a oznámila jí panovníkův rozkaz, aby se několik konšelů a dvacet lidí z obce dostavilo do Brna. Zde jim moravský zemský hejtman na pokyn krále přikázal, aby se napříště místo obce opírala městská rada o čtyři zástupce, kteří jí budou ve jménu obce tlumočit vše potřebné. Viz Martin Leupold, s. 24. Podobné rozhodnutí představující zásadní zásah do městské samosprávy (i s údajným vymezením vzájemného poměru městské rady a obce) ale neznáme z žádného jiného pramene, a tak musíme připustit, že jde o kronikářovu fabulaci, jíž chtěl zvýraznit nelegitimitu jednání obce, o které píše o několik stran dále.

18) Tamtéž, s. 30–32.

Už na konci července 1521 se však ke sporu vyslovila smířcí komise moravských pánů vedená Vilémem Kunou z Kunštátu a zprostředkovala dočasné uklidnění mezi purkmistrem a radou na jedné straně a obcí města Jihlavy na straně druhé. Martin Leupold opsal rozhodnutí komise do své kroniky¹⁹ a přidal následně i dva důležité dokumenty – kromě soupisu všech předložených požadavků jihlavské městské obce rovněž písemnou repliku městské rady, které moravští páni využívali ke svému rozhodování.²⁰ Důležitou součástí sporu tvořilo odškodnění za škody utrpěné velkou povodní i obnovení pořádku při šenkování vína.²¹ Uvedené prameny ale přinášejí i pozoruhodné svědectví o posilování sociální disciplinace v pozdně středověkých městech. Cechy si stěžovaly na obtěžování *pro malé věci*, jež končilo vsazováním do věže i peněžitými pokutami. Také v těchto případech měli na hospodaření s pokutami dohlédnout volení obecní starší. Stejně tak cechy trápilo noční zastavování chodců, kteří údajně mlčky procházejí po ulici a nikoho neobtěžují. Městské strážě vystupovaly nejen proti nočním potulkám, ale disciplinace překonávala i symbolický práh soukromých domů. Mnozí ani při svém dobrém příteli nebyli bezpečni, stěžovaly si cechy, biřici otevírali zamčené dveře, vstupovali dovnitř a rozdávali přítomným pokuty po šesti groších. Radní se hájili zkušeností. Pijáci, kteří zůstávají sedět i po zazvonění „pivního zvonu“, se při svém návratu dopouštějí rušení nočního klidu, ostatní měšťany nenechají vyspat, divné věci strojí po ulicích, na bubny bubnují, převracejí kádě s vodou proti ohni, a to město snášet nemůže. Moravským pánům radní vysvětlovali, že během krátkých nocí zvoní „pirglok“ dvě hodiny po setmění a o dlouhých nocích po třech nebo i čtyřech hodinách, a to je dostatečný čas na posezení a popití nějakého truňku.²²

Pasáže s klíčovým dopadem na organizaci městské správy se však dotýkaly role obecních starších. Jihlavská obec v písemném dokumentu navrhovala jejich zapojení do řady oblastí fungování města. Bohužel se z něj nedozvídáme o místech shromažďování obce, zajištění přístupu na radnici ani o samotném mechanismu volby apod. Nevíme proto, do jaké míry se v rámci obce vytvořily paralelní struktury vůči radě. Nejvýznamnější navrhovaná kompetence obecních starších se týkala jmenování konšelů. V pozdně středověké Jihlavě se podle Františka Hoffmanna vytvořil systém střídání tří městských rad o dvanácti přísežných. V personálním složení rad docházelo jen k minimálním změnám. Ty obvykle vyvolala jen smrt některého z konšelů. Zhruba desítka osob se v tříleté kadenci znovu objevovala v konšelském úřadu. Při výjimečném rozhodování, zejména ekonomické povahy, mohly všechny tři rady zasednout společně a nahradit tak z jiných měst známou variantu zasedání rady s městskou obcí či jejími reprezentanty. Výměna radních probíhala za přítomnosti podkomořího, ale nebyla neobvyklá ani varianta, kdy se tak dalo s jeho pouhým souhlasem.²³ Systém tří kolujících rad výrazně zužoval výběr osob podílejících se na správě města a nelze se divit, že se požadavek na změnu tohoto stavu

19) Tamtéž, s. 32–34.

20) Tamtéž, s. 34–37.

21) Tamtéž, s. 33–34.

22) Tamtéž, s. 35–37.

23) František HOFFMANN, *Městská správa*, in: R. Pisková et al., Jihlava, s. 127–134, zde s. 129.

ocitl na prvním místě předloženého seznamu. Napříště měli o výběru konšelů spolurozhodovat čtyři obecní starší a také cechmistři jihlavských cechů. Z požadavku, jenž reagoval na aktuální složení konšelského sboru, se stal samostatný článek, aby v jedné radě nezasedli více než čtyři sladovníci. Konšelé se ve své argumentaci opírali o právní tradici a zvyklosti. Považovali za neslýchané, aby kdokoli jiný vstupoval do sázení rad na úkor krále, resp. jeho podkomořího. Delší pasáž pak věnovali angažovanosti sladovníků. Žádný z jiných řemeslníků prý nedělí svoji aktivitu na dvě rozdílné části roku. Zatímco od svatého Václava až do svatého Jiří sladovníci varí pivo, ve zbývající části roku už nejsou várky obvyklé a sladovníci se mohou bez obtíží podílet na městské správě. Odedávna tak prý v městských radách zasedalo po sedmi nebo osmi sladovnících.²⁴ Rozdílné představy panovaly rovněž o samotném mechanismu výběru obecních starších. Rada usilovala o zachování současného stavu. Obecními staršími se z vůle konšelů stávali radní dvou právě nezasedajících městských rad. Kontrola rozhodování městské rady tak zůstala omezena na úzkou skupinu radních rodů. Obec přirozeně požadovala, aby volila své zástupce sama, její zástupci s ní zůstali spojeni a městská rada je pouze potvrzovala.²⁵

Josef Macek označil dobu přelomu 15. a 16. století za vrcholné období vlivu městských obcí. S jejich nástupem byl spojen i požadavek důslednější kontroly městského financování. V Kutné Hoře, Chrudimi či Žatci bychom se mohli setkat s upravenou praxí předkládání ročního vyúčtování, do kterého nyní nahlíželi i obecní starší.²⁶ Specifická situace se utvořila na Moravě, kde v jednu chvíli probíhaly konflikty mezi městskou radou a obcí v Brně, Olomouci i ve Znojmě.²⁷ Také v Jihlavě shromážděná obec žádala, aby jejím zástupcům skládala odstupující městská rada svůj počet, přičemž rada se hájila, že postačuje stávající praxe. Účty jsou předkládány nastupující radě a oba konšelské sbory stvrzují své poctivé úmysly přísahou.²⁸ Argumentace vyzdvihující tvrzení, že *vdycy vůbec předkům našim i nám věřili*,²⁹ ale zemské úředníky nepřesvědčila. Smírčí komise vyšla vzbouřené obci vstříc v řadě bodů, byť její výnos pouze zklidňoval situaci a nebyl konečným rozhodnutím. Výběr nových konšelů se měl uskutečnit s vůlí čtyř obecních starších a starších z řemesel a nezůstával doménou stávajících radních. Čtyři od obce a z jejich řad vybraní obecní měli být potvrzeni od konšelů a nadále zastupovat obec při jednáních s radou. Mezi jejich kompetence byla zařazena i každoroční kontrola městských účtů. Tyto nové prvky městské správy měly trvat až do dalšího panovníkova rozhodnutí. Nové zásady mohla upravit i další dohoda mezi radou a obcí. Šlechtici nastavili i základní plán odškodnění postižených záplavou, včetně povinnosti rady fundovat mešní nadání za duše zemřelých na příštích padesát let. Obnovení řádu se ale neobešlo bez omezení aktivit obce. Všechny zápisy, které mezi sebou uzavřely jihlavské

24) Martin Leupold, s. 34–35.

25) Tamtéž, s. 34 a 36. Zopakování obecné zásady, aby v jedné radě neseděli blízcí příbuzní, mohlo odkazovat na rodové propojení skupiny radních.

26) J. MACEK, *Jagellonský věk III*, s. 47–59.

27) Blíže J. DŘÍMAL, *Sociální boje v moravských královských městech*.

28) Martin Leupold, s. 34 a 36.

29) Tamtéž, s. 36.

cechy, ztrácely platnost, pokud se ocitly v rozporu s tímto rozhodnutím. Žádné další už neměly být uzavírány.³⁰

V červenci roku 1522 dohlédl na obnovu městské rady sám podkomoří Vilém Kuna z Kunštátu. Svojí účastí napomohl naplnění ustanovení, jež už o tři měsíce dříve vyhlásil coby hlava smírčí komise.³¹ Z moci králem mu svěřené především rétoricky obě strany vyzýval k obnově pořádku a zanechání všech různic, nechtů a sporů, neboť ty škodí oběma stranám a devalvují dobrou pověst města. Po tomto úvodu zakončeném hrozbou králova hněvu vůči všem, kteří by se zdvihali proti druhým, následoval soupis nových článků. Část z nich přinášela podrobná ustanovení o obnově autority městské rady a loajality obce, přičemž sami radní byli vybídnuti k laskavosti a obec k poctivému a povolnému jednání. Očekávaný byl zákaz všech verbálních i fyzických forem násilí. Obec měla k rukám pana podkomořího vydat úvodní zápis spolku proti městské radě zpečetěný cechy. Vilém z Kunštátu jej hodlal zničit a žádné další zápisy už neměly být sepsány. Cechy měly upustit od užívání svých pečetí a jedinou pečeť, kterou mělo město napříště využívat, byla oficiální městská pečeť.

Jestliže první z dokumentů uklidňoval situaci v Jihlavě i díky poměrné vstřícnosti vůči požadavkům obce, nyní se již situace začala obracet a za výzvami ke klidu lze spatřovat postupné obnovování postavení konšelského sboru. Moravský podkomoří osobně dosadil novou městskou radu. Z předchozího rozhodnutí tak byly převzaty pouze některé prvky. Noví radní už nebyli sázeni s vůlí obecních starších a cechů, ale z dvanácti osob v radě měla být polovina vybrána z 36 konšelů (tj. ze tří posledních rad) a polovina z obce, přičemž se v této radě mohli setkat nejvýše čtyři sladovníci. O způsobu jmenování příští rady ale už nebyla vedena řeč. Vilém se v tomto i v dalších bodech přiklonil k výkladu zdůrazňujícím autoritu královské moci delegované na podkomořího. Tím do značné míry přebíral strategii uplatňovanou jihlavskou městskou radou. Jakékoliv spory či nespravedlnosti už nesmějí být řešeny svévolí, stěžovatel se má obrátit na podkomořího, který má své pravomoci delegovány od krále. Tímto ustanovením de facto bral konšely do své ochrany. Čtveřice obecních starších měla být sice přizvána ke každoročnímu předkládání účtů, ale mělo se tak dít ze svobodné vůle podkomořího, a ne coby systémový krok. V dalším upřesnění vydaném rovněž Vilémem Kunou z Kunštátu byla dokonce zpochybněna trvalost tohoto nejvýznamnějšího zisku městské obce. *A Jeho královská Milost má moc ty čtyry osoby dále i na potom zůstaviti, aneb je zsaditi, aby jich více nebývalo*, uvedl v Jihlavě přítomný podkomoří.³² Výsledkem jeho jednání s oběma znesvářenými stranami byla vedle zprávy podané králi Ludvíkovi Jagellonskému i kompromisní dohoda radních a obce zapsaná do městské knihy. Jihlavská obec je v ní charakterizována velmi neobvykle jako *die ganz Gemein in der Stat und aus den Vorstetten*

30) Tamtéž, s. 33–34.

31) Tamtéž, s. 37–40.

32) Tamtéž, s. 40–42, citát na s. 41.

alhie zu der Iglaw.³³ Uvedené vymezení se výrazně blíží pojetí „velkých obcí“, které známe z časné fáze husitských měst. I v tomto případě lze hovořit o důsledcích nepokojů, jež zasáhly široké sociální spektrum městského obyvatelstva.

František Graus předpokládal, že v pozdně středověkém období docházelo k vytváření „širokých sociálních koalic“ zpravidla z náboženských důvodů, ať již máme na mysli náboženskou diferenci (např. vůči Židům) nebo impuls v podobě působení charismatického kazatele.³⁴ V Jihlavě, navzdory zmínce o roli minoritského kvardiána, ale za překonáním segmentárního charakteru městské society nestály náboženské impulsy, nýbrž jednání městské rady, která se opakovanou nečinností delegitimizovala v širokých vrstvách pospolitosti. Nečinností či nedbalostí, jež vedla k protržení hrází příměstských rybníků, a následným ignorováním pohřebních slavností i odmítáním odpovídajícího odškodnění postižených. Zatopení předměstí s ekonomickými provozy samotných měšťanů a vlastním osídlením současně překonalo právní odlišnost obou prostorů a „předměšťané“ se účastnili pohřbu posledního z nalezených tovaryšů i demonstrativního přinesení már s mrtvým tělem až k jihlavské radnici. V kompromisní dohodě včleněné do městské knihy se také zpráva o povodni ocitla na prvním místě a zafungovala i jako hlavní vysvětlení rozbrojů mezi konšely a obcí. Zápis stvrzoval zásady dojednané s podkomořím Vilémem z Kunštátu a jeho strůjci věnovali velkou pozornost i dalšímu spornému bodu, jež zřejmě vyvolával trvalé napětí, a to organizaci šenkování piva a vína, resp. upřesnění stávajících předpisů.³⁵

V nedávno vydaných dějinách Jihlavy hledala Ivana Ebelová vysvětlení dalšího pokračování jihlavského sporu ve slábnoucí prestiži městské rady a také v rozkolísání městské society kvůli velkému požáru, který v roce 1523 zasáhl velkou část města. Do sporu byl opět vtažen panovník, jež vyslal řešit rozmršky již v úvodu zmiňovaného Žibřida z Bobolusk. Obec ale na jeho návrhy řešení reagovala urážkou a spor se nakonec dostal až před samotného panovníka. Sedm konšelů a pět reprezentantů obce vyjasňovalo na královském dvoře svá stanoviska k 24 článkům připraveným městskou radou. Už tato skutečnost napovídá, že obec se v druhém kole sporu ocitla v defenzivě. Značná část její delegace byla králem vsazena do vězení a při svém propuštění musela slíbit loajalitu konšelskému sboru.³⁶ Za zdůraznění stojí skutečnost, že se panovník postavil na stranu radních, ačkoli současně probíhal paralelní spor o udržení luterstvím ovlivněného kazatele Pavla Sperrata. Jihlavský kronikář Martin Leupold z Löwenthalu rozdělil své vyprávění o městských nepokojích na počátku 16. století rozsáhlým exkursem právě o jeho osudech

33) SOkA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 7 (M) – Městská kniha VI soudní (1514–1529), fol. 165v–166v, citát na fol. 165v. Kronikář Martin Leupold z Löwenthalu, který do své kroniky začlenil plné znění celé řady dokumentů, u tohoto pramene částečně pozměnil úvodní formulaci a za jednoho z aktérů označil *die ganz Gemein in der Stadt und vor der Stadt alhie zur Iglaw*. Viz Martin Leupold, s. 42–44, citát na s. 42.

34) František GRAUS, *Struktur und Geschichte. Drei Volksaufstände im mittelalterlichen Prag*, Sigmaringen 1971 (= Vorträge und Forschungen, Sonderband 7), s. 82–83.

35) Srov. pozn. 33.

36) I. EBELOVÁ, *Správa města*, s. 199.

a problémech, jež kazatelovo působení městu přineslo.³⁷ Postavil tak před nás otázku, zda se na konflikt obce s radní vrstvou v letech 1520 až 1524 máme dívat jako na jeden dlouhotrvající spor, nebo jako na dva oddělené střety. V druhém z nich ale požár města nesehrál podobnou úlohu jako výše zmíněná povodeň, byť vedl k radikalizaci městské society a následně k uzavření spolku proti městské radě. Obec tentokrát tahala za kratší konec provazu a v konečném důsledku ztratila takřka všechny výtěžky získané po první vlně nepokojů v roce 1520. Příčinu můžeme vidět v odlišném postavení obou soupeřících institucí v hierarchii moci a z něj vyplývajících rozdílných možnostech politické komunikace.

Limitujícím faktorem podobně směřovaných úvah je přirozeně stav dochovaných pramenů, resp. skutečnost, že drtivá většina politické komunikace ve sledovaném období stále probíhala verbálně. Na druhou stranu se dnes už můžeme opřít o řadu modelových výzkumů konfliktních situací a právě model užitý Andreasem Würglерem při interpretacích politické komunikace v době německé selské války se pokusím aplikovat i v jihlavském případě. Volbě dané výkladové matrice nahrává nejen časová blízkost, ale především zapojení podobného spektra pramenů. Andreas Würglер spojil jednotlivé fáze dynamizujícího se konfliktu s odlišnými typy politické komunikace, přičemž na samý počátek postavil verbální každodenní komunikaci společnosti přivklé na jednání tváří v tvář. Součástí této běžné komunikace jsou udělená slyšení, audience či různé formy setkávání. Do své první horké fáze se však konflikt dostává v okamžiku, kdy dosud verbálně tlumočené požadavky získávají písemnou podobu. Už sám mechanismus přechodu od verbální k písemné komunikaci vede k preciznějšímu vyjádření požadavků. V písemné komunikaci je omezen repertoár neverbální komunikace (gest apod.) a partner či protivník získává větší prostor na promyšlenou reakci. Druhý stupeň konfliktu už je spojen se zesíleným tlakem na představitele moci a zahrnuje různé formy symbolického nátlaku, jehož součástí může být samo předání písemného programu, ale také procesí, shromáždění, různé formy vizuálních performancí či verbální napadání v podobě nadávek či posměšných pokřiků a popěvků. Ve třetí fázi se podle Würglера zúčastněné strany obracejí na publikum, jsou oslovovány třetí strany, a to i s požadavkem na smírné řešení, nebo naopak s výhledem na posílení legitimacy následných kroků. V následné, čtvrté či horké fázi konfliktu už dochází k použití fyzického násilí, které se obrací proti přímým aktérům (např. radním a jejich domům) nebo proti symbolickým cílům (např. patricijským tabernám v západoevropských městech). K této fázi lze přirozeně počítat i užití síly ze strany držitelů moci a cestu represe vedené vojenskou silou.³⁸

37) Martin Leupold, s. 43–61.

38) Andreas WÜRGLER, *Medien in Revolten – Revolten in Medien. Zur Medialität frühneuzeitlicher Bauernrevolten und Bauernkriege*, in: *Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815)*, edd. Peter Rauscher – Martin Scheutz, Wien – München 2013 (= Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 61), s. 273–296, zde s. 274–275.

Jihlavská obec

Při studiu dochovaných pramenů nelze přehlédnout, jak často jsou v souvislosti s neposlušností vůči městské radě zmiňovány jihlavské cechy. Bylo by však hlubokým omylem pokládat tamní *búrky* za cechovní revoltu, za jakousi pozdní variantu cechovních válek v německých oblastech Říše, jakkoli i tento koncept doznal v posledním období řady změn. Závěry dosavadního bádání zní jednoznačně. Řemeslníci měli své zastoupení v jihlavské městské radě a stížnosti obce nesměřovaly ani tak vůči radní vrstvě jako celku, ale proti nadměrnému zastoupení sladovníků. Ostatně rozezlené jihlavské ženy neopomněly královského posla Žibřida z Bobolusk hanlivě spojovat právě s tímto cechem. Cechy ve vzbouřené obci sehrály jinou funkci. Pokud si obec prostřednictvím svých čtyř přísežných nárokovala podíl na správě města, usilovala tímto krokem o změnu stávající distribuce moci. Zároveň však vytvořila tlak na vlastní rozhodování, resp. schopnost generování obecného konsensu. I v řadě měst, ve kterých se nedochovaly zprávy o výraznějších sporech mezi konšely a přísežnými, městské rady jen zřídka svolávaly celou obec a raději jednaly s obecními staršími. Konšelé se tak vyhýbali průtahům. Řada svědectví současně vypovídá o neochotě, s jakou se část měšťanů zapojovala do správy města. Neúčast na obci nebo neadekvátní zastupování muselo být stíháno prostřednictvím pokut. Jestliže chtěli předáci jihlavské obce uspět v konfliktu s městskou radou, museli najít způsob legitimizace svého podílu na moci, jeho reprezentaci a stejně tak možnost širokou městskou obec nějakým způsobem vést.

Moc ve středověku, jak soudí německý historik Peter Blickle, byla vystavěna hierarchicky. Tímto zestručněním se významný badatel, jenž se snažil vidět události selské války vždy v celoevropském kontextu, pokoušel výrazněji odlišit moc monarchickou či aristokratickou, zatímco komunity fungovaly na principu rovnosti svých členů. Do vrcholně středověké společnosti vnesly komunity odlišnou formu nakládání s mocí a byly proto zpočátku vnímány jako cizorodý prvek. Teprve postupně přistoupili středověcí intelektuálové (často spojení s městským prostředím) k rozpracování konceptu konsensu, který se opíral o aristotelovský pojmový aparát, byl ovšem naplňován novým obsahem. Vedle konsensu se dalším klíčovým termínem stala *participace*. Petr z Auvergne, jenž se zabýval městským prostředím, se v jednom ze svých spisů soustředil na pojmy *active et passive participare*. Pasivní účast na městském politickém životě podle něj zahrnovala právo vybírat kandidáty do městských úřadů, kontrolovat jejich činnost a vyjadřovat svůj (ne)souhlas, kdežto účast aktivní ztotožnil Petr přímo s účastenstvím v samosprávných orgánech. V pozdním středověku se jedním z úhelných kamenů městské politiky stal právě přechod mezi oběma sférami, resp. způsob, jakým by obce zvýšily svůj vliv v rozhodování.³⁹ Toto téma patří k nejdynamičtěji se rozvíjejícím

39) Peter BLICKLE, *Einführung. Mit den Gemeinden Staat machen*, in: *Gemeinde und Staat im Alten Europa*, ed. Týž, München 1998 (= *Historische Zeitschrift, Beihefte [Neue Folge]* 25), s. 1–20. Podobně Susan REYNOLDS, *Government and Community*, in: *Táž, The Middle Ages without Feudalism. Essays in Criticism and Comparison on the Medieval West*, London – New York 2016 (= *Variorum Collecta Studia CS1019*), kap. IX, s. 86–112. K intelektuálním proměnám vnímání komunit ve středověku více Klaus SCHREINER, *Teilhabe, Konsens und Autonomie. Leitbegriffe kommunaler Ordnung in der*

polím současného bádání. Ustavování a fungování komunit, utváření jejich vnitřních norem, účast komunit v „modernizačních procesech“ raně novověké éry, odlišná komunikace městské obce s okolím i s vlastními subsystemy, to vše dodnes přitahuje zájem historiků i mimo urbánní prostředí. Podle shrnutí, které už před nějakým časem představily Susan Reynolds a Gudrun Gleba, lze o městě hovořit jako o sociálním prostoru utvářeném z mnoha navzájem se překrývajících societ s odlišnými zájmy i možnostmi jejich prosazování.⁴⁰ Již zmiňovaný Peter Blickle publikoval řadu úvah o znacích „obcí“ vystupujících jako političtí aktéři. Klíčovým znakem často zachyceným i písemnými prameny je dle tohoto autora složení přísahy všemi příslušníky obce – *coniuratio*, které dalo v německém prostředí vzniknout pojmu typu „Schwurgemeinschaft“ či „Schwureinung“. Dalším znakem obcí coby politických aktérů zůstává jejich personální ohraničení, rovnost účastníků a volba předáků obce vybíraných z vlastních řad.⁴¹

V české historiografii lze hovořit o několika vlnách zájmu o definici a roli obce v městském prostředí. V zásadě můžeme rozlišit dvě základní linie příspěvků. Zatímco jedna zkoumá obec jako součást městské správy a je obvykle spojena s detailním zpracováním dějin některého z měst, druhá se v obecnější rovině vyjadřuje k proměnám městského prostředí zpravidla v souvislostech se změnami předcházejícími husitské revoluci či naopak husitstvím vyvolanými. Hned na počátku nedlouhého přehledu je třeba zmínit Zikmunda Wintra, který sobě vlastním kumulativním stylem představil řadu aspektů fungování městských obcí,⁴² a Jaromíra Čelakovského, jenž položil základy právního studia obcí a dodnes užívaného pojmosloví.⁴³ Odlišně přistoupil ke zpracování městské problematiky Jan Slavík. V jeho „sociologickém pojetí“ starších českých dějin připadla městům významná úloha a zde jej zmiňují především díky opakovaně zdůrazňovanému „sousedskému principu“ soužití, který se blížil výše zmíněnému konceptu fungování komunit Petera Blickleho.⁴⁴ V radikálním marxistickém pojetí jeho následovníků ale problematika městských obcí coby samosprávného prvku záhy ustoupila do pozadí. Pozornost jí v té době věnovali pouze autoři analyzující proměny městské správy. Za všechny lze uvést minuciózní výzkumy Františka Hoffmanna či Jiřího Kejře, na něž svým bádáním o konfliktech v předhusitských městech navázal Jaroslav Mezník. Důsledným zasazováním do

politischen Theorie des spätem Mittelalters und der frühen Neuzeit, in: Theorien kommunaler Ordnung in Europa, ed. Peter Blickle, München 1996 (= Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien 36), s. 35–61, zvláště s. 42–43.

40) Srov. Susan REYNOLDS, *An Introduction to the History of English Medieval Towns*, Oxford 1982, s. 160–187, a Gudrun GLEBA, *Die Gemeinde als alternatives Ordnungsmodell. Zur sozialen und politischen Differenzierung des Gemeindebegriffs in den innerstädtischen Auseinandersetzungen des 14. und 15. Jahrhunderts*, Köln – Wien 1989, s. 249–260.

41) Peter BLICKLE, *Kommunalismus und Unruhen*, in: Die Stimme der ewigen Verlierer?, s. 225–236, a Týž, *Kommunalismus. Skizzen einer gesellschaftlichen Organisationsform I–II*, München 2000.

42) Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku I*, Praha 1890 (= Novočeská bibliothéka 29), s. 756–770.

43) Jaromír ČELAKOVSKÝ, *O vývoji středověkého zřízení radního v městech Pražských*, Praha 1921 a Týž, *O středověkém radním zřízení*.

44) J. SLAVÍK, *Vznik českého národa II*, s. 152–173.

obecnějšího kontextu vynikaly studie Jaroslava Dřímala.⁴⁵ Záhy však byla kontinuita výzkumu opět přerušena. František Graus publikoval historickým strukturalismem ovlivněné úvahy o městských povstáních až v emigraci⁴⁶ a Josef Macek byl nucen své drobné texty zaštitit jménem jiného autora.⁴⁷

Obrat v zájmu o městské obce coby politické instituce nastal teprve v devadesátých letech minulého století a jeho reprezentantem se staly zvláště práce věnované husitství. František Šmahel a po něm snad ještě výrazněji Petr Čornej přisoudili obcím důležitou roli ve fázi formování husitského hnutí.⁴⁸ Dynamizovala se i linie urbánních monografií, ve kterých je obcím obvykle věnována pozornost v pasážích o městské správě. Od počátku devadesátých let byly postupně vydávány i jednotlivé svazky syntézy *Jagellonský věk v českých zemích*. Mohlo tak být prezentováno pokračování výzkumu Josefa Macka zaměřené na městské prostředí a výrazně i na městské obce. Macek představil pozdně středověké městské obce jako velmi dynamický fenomén urbánního společenství a upozornil na vlnu konfliktů obcí a městských rad v řadě českých a moravských měst. V dochovaných pramenech se velmi často opakovaly podobné požadavky včetně důslednější kontroly městského hospodaření. Konflikty velmi často končily posílením rolí obcí.⁴⁹ Česká historiografie zabývající se jagellonskou epochou dnes disponuje sérií detailních analýz zohledňujících správní vývoj měst či řadu dalších témat včetně důsledků náboženských rozdílů v pohusitské době, vztahů měst se šlechtou nebo urbánními festiviti a rituály. Až překvapivě málo pozornosti však bylo věnováno městským obcím coby sociálními institucím, které procházejí určitým vývojem, rozvíjejí mechanismy svého vnitřního fungování a vstupují do vnějších vztahů. Z pozice městských rad se k tomuto problému blíží v urbánním bádání metodologicky ukotvené práce Ludmily Sulitkové.⁵⁰

V následujících řádcích se proto pokusím ukázat, jakými nástroji ke své vnitřní organizaci disponovala jihlavská obec, případně jaké si utvářela, a současně jakých prostředků mohla využívat k politické komunikaci. Musíme mít přitom na paměti, že svědectví, jež nám zanechal kronikář Martin Leupold, je nutně stranické a obecně nepříznivé městské obci a také že řada projevů chování Jihlavských byla spontánní, včetně verbálního napadání. Můžeme je sice zařadit mezi formy sociálního nátlaku, ale stěží je lze považovat za plánovaně využívané formy politické komunikace.

45) Jaroslav DŘÍMAL, *Sociální boje v Brně ve 20. letech 16. století*, Brno v minulosti a dnes 1, 1959, s. 221–286, a TÝŽ, *Sociální boje v moravských královských městech*.

46) F. GRAUS, *Struktur und Geschichte*.

47) Jaroslava PEČÍRKOVÁ et al. [= Josef MACEK], *Pojem a pojmenování městské obce ve středověkých Čechách*, Listy filologické 98, 1975, s. 79–88.

48) Zejména v souborech textů František ŠMAHEL, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001 a Petr ČORNEJ, *Světla a stíny husitství (Události – osobnosti – texty – tradice)*. Výbor z úvah a studií, Praha 2011.

49) J. MACEK, *Jagellonský věk III*, s. 47–66.

50) Např. Ludmila SULITKOVÁ, *Právní normy a soudní praxe trestně právního charakteru ve vybraných královských a vrchnostenských městech (Příspěvek k disciplinaci městského obyvatelstva v předbělohorské době)*, Sborník archivních prací 67, 2017, s. 146–198.

Pozdně středověká společnost byla verbálně fungujícím společenstvím, a to navzdory stále intenzivnějšímu pronikání písemné kultury do všech aspektů jejího života. O to důležitější roli proto hrály prostor a spojení verbální a symbolické komunikace. Podle vyprávění jihlavského kronikáře začaly nepokoje v roce 1520 v minoritském konventním kostele a na jejich podnícení se podílel i kvardián, jenž kázal během pohřbu poslední z nalezených obětí. Je třeba zdůraznit, že minoritský kostel si v rámci jihlavské sakrální topografie udržoval významné postavení. V pozdním středověku byl sice centrem městské reprezentace farní chrám sv. Jakuba Většího, ale v minoritském kostele našla své místo připomínka jedné z nejdůležitějších (přínejmenším z hlediska reprezentace města) událostí zdejší urbánní paměti, a to odrazení vpádu družiny markraběte Prokopa v roce 1402. Nástěnná malba zachycující přemožení nepřátel vznikla asi někdy v poslední čtvrtině 15. století a dokládá význam kostela pro jihlavskou městskou komunitu. Pakliže hlavní stavební ruch a umělecké zakázky směřovaly v pozdním středověku do farního chrámu, nabízí se otázka, z jakého základu vyrůstalo postavení minoritského kostela a zda bychom v jeho zdech neměli hledat jedno z původních míst, kde se scházela městská obec.⁵¹ Stavební úpravy závěru chóru minoritského chrámu prováděné ještě na začátku 16. století svědčí o spojeném úsilí řádu i donátorů o vyrovnání investic směřovaných do farního kostela, na nichž se často podílely nejbohatší městské rody, včetně dědičných rychtářů Pilgramerů. Navzdory úsilí donátorů navázaných na minoritský mariánský kostel můžeme konstatovat, že výraznější fundátorskou dynamikou se vyznačoval kostel farní. Vzhledem k požadavkům obce a cechů není od věci zmínit, že jedna z nově vybudovaných kaplí farního kostela sv. Jakuba Většího byla v roce 1513 předána sladovníkům, kteří ji vybavili cechovním oltářem. Reprezentace nejbohatších městských rodin a sladovníků se spojovala na jedné půdě. Cisterciáci, kteří drželi k jihlavskému farnímu chrámu patronátní práva, se ocitali na druhé koleji. Přesto mohl být zbytek jejich vlivu argumentem, proč se část měšťanů stále obracela k mariánskému kostelu minoritů.⁵²

Důvod, proč se pohřeb poslední z obětí povodňové vlny z roku 1520 uskutečnil v minoritském kostele, mohl být současně velmi prozaický. Chrám stál nejbližší

51) K minoritskému konventnímu kostelu více Jiří KROUPA – Milena BARTLOVÁ, *Středověká architektura a umění*, in: R. Pisková et al., Jihlava, s. 219–244. Městský soud zasedal po vzniku města v rychtě na náměstí a někdy v druhé polovině 14. století koupila městská rada sousední dům – základ nejstarší radnice. O několik desítek let později se správa města přesunula do protější fronty domů. Viz F. HOFFMANN, *Městská správa*, s. 127–128. Je otázka, kde se scházela spíše předpokládaná a pravděpodobně velmi řídká shromáždění obce plnoprávných měšťanů v této počáteční době města. Na základě analogií z německých měst nebo z Prahy bychom mohli uvažovat i o některém z kostelů. – Pozoruhodnou analýzu zmíněného obrazu obrany Jihlavy před lapky a jeho vazby k městské komunitě představil Tomáš BOROVSKÝ, *Aktéři a(nebo) veřejnost. Jihlavský svátek záchrany města a zobrazení sociálního řádu v městských slavnostech*, in: *Středověké mesto a jeho obyvatelia*, ed. Martin Štefánik, Bratislava 2017, s. 67–81, když mimo jiné upozornil na umístění obrazu v hloubi kněžiště, po pravé ruce celebrujícího kněze. Prestižní poloha jej vyjímala z každodenní vizuální komunikace s věřícími v hlavní lodi. Obraz byl na jedné straně referenčním bodem urbánní paměti a současně památkou, jejíž zhlédnutí zůstávalo vyhrazeno vyvoleným, kdežto prostí měšťané ji mohli spatřit jen ve sváteční dny.

52) J. KROUPA – M. BARTLOVÁ, *Středověká architektura a umění*.

předměstí zasaženého vysokou vodou, jež přinesla smrt více než dvěma desítkám lidí. Na pohřbu se tak sešli obyvatelé vnitřního města i předměstí, aby se společně zúčastnili zádušního obřadu. Ve čtyřech týdnech, které uběhly mezi pohřby většiny obětí a posledního tovaryše jménem Polizer, došlo k radikalizaci části městské obce a „předměšťanů“, jimž se nedostalo adekvátního odškodnění za katastrofu způsobenou údajně nedbalou správou městských rybníků. O formování opozice svědčila účast cechovních reprezentací na zmíněném pohřbu, který kronikář přímo označil za shromáždění obce. Už v tomto okamžiku se poslední rozloučení se zesnulým tovaryšem stávalo demonstrací nesouhlasu s městskou radou. Role cechů v dalším vývoji byla velmi důležitá, jakkoli nevíme, které korporace se shromáždění přímo účastnily. V městské societě představovaly cechy instituce s nejpokročilejší organizační strukturou, hierarchií a ustáleným modelem vnitřní komunikace při dosahování konsensu. V mariánském kostele se podle kronikářových slov sešla obec, sjednotila se (vzájemnou přísahou), svůj krok zlistinila a cechy, neboť pouze ony disponovaly pečeti na rozdíl od obce jako takové, dodaly zápisu charakter právního dokumentu. Obec a cechy tak v úvodu jihlavských nepokojů vystupovaly jako dva subjekty s odlišnou mírou institucionalizace. Chápeme-li obec jako sociální systém schopný dalšího vývoje, cechy byly jedním z jeho subsystémů. Existovala ale vůči jejich roli alternativa? Patrně nikoli. I když připustíme, že se obec při různých příležitostech rozdělovala podle čtvrtí, míra institucionalizace těchto prostorově vymezených subsystémů v Jihlavě nepřekročila práh přerodu do politických jednotek. Podle čtvrtí byl sice organizován výběr městských sbírek, jejich rozdělení zřejmě rada zohledňovala při výběru svých „důvěrníků“ suplujících komunikaci s obcí a podle čtvrtí byla tradičně organizována městská hotovost, jejíž roli v paměti komunity připomínala i nástěnná malba. Z vojensko-organizačních potřeb vyplývala i dispozice vlastními korouhvemi a podle čtvrtí bývala také organizována ochrana před ohněm. Navzdory právě řečenému však nemáme zprávy, že by čtvrtě hrály v Jihlavě během povstání výraznější úlohu, než bylo prosté sousedství, díky němuž bylo možné vygenerovat věrohodné kandidáty do pozice obecních starších a nominovat je do jednání s městskou radou.⁵³ Ve skutečnosti máme jen jedinou zprávu o pokusu vytvořit, případně využít organizační vazby budované na principu obce, a to díky stížnosti městské rady předložené v roce 1523 králi Ludvíkovi. V této stížnosti se v jednom z bodů hovoří o 24 důvěrnících, které získali ke své ruce obecní starší.⁵⁴ Můžeme hovořit o pouhé indicii, že těchto 24 důvěrníků mohlo být vybíráno podle čtvrtí a respektovalo určité organizační vazby spojené například s fungováním městské hotovosti nebo protipožárních předpisů. V žádném případě

53) Martin Leupold, s. 31. Plastický obraz průběhu setkávání obcí rozdělených do čtvrtí rekonstruoval Z. WINTER, *Kulturní obraz I*, s. 756–757. V české (nebo třeba v polské) historiografii není čtvrtním organizacím věnována výraznější pozornost. Odlišný obrázek najdeme u německých historiků, kteří jsou při svých výzkumech konfrontováni s její pokročilejší formou. Blíže Robert JÜTTE, *Das Stadtviertel als Problem und Gegenstand der frühneuzeitlichen Stadtgeschichtsforschung*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 127, 1991, s. 235–269.

54) Martin Leupold, s. 63.

však tato struktura nepřekročila rámec pokusu o institucionalizaci doprovázenou například vyhotovením pečeti.

Naopak ve všech smírčích dohodách a nařízeních je opakovaně zmiňována institucionální role cechů. Jsou to cechy, které mají odevzdat své pečeti, jež mají být zničeny, stejně jako zápisy, které si obec mezi sebou učinila. Jsou to cechy, které mezi sebou nemají uzavírat spolky. O oslabení byrokratického rozměru fungování městské obce se v žádném dokumentu nehovoří. V paralelně probíhajícím sporu o setrvání proluterského kazatele Pavla Sperrata v Jihlavě, jenž se rozhořel mezi městem, panovníkem a olomouckým biskupem, to rovněž byly cechy, které byly vtaženy do hry, a předáci každého z řemeslnických korporací vydali své stanovisko, jež se dodnes zachovalo v jihlavském archivu.⁵⁵ A opět, byly to cechy, a nikoli obec, kdo se k dané záležitosti vyjadřoval. Vrátime-li se zpět ke sporům s městskou radou, lze konstatovat, že to byly cechy, jež svojí angažovaností umožnily dosažení prvního stupně dynamiky konfliktu – vznik „spříseženstva“, jak o něm hovořil Andreas Würgler, a tedy překročení hranice od čistě verbálního vyjednávání mezi držiteli moci a jejich protivníky. U této fáze se však jihlavské události nezastavily. Výrazný podíl na následujících událostech měl bezpochyby minoritský kvardián Hans Hoffmann, který ve svém kázání zaútočil na městskou radu, vyzval ji k převzetí odpovědnosti a také se měl stát iniciátorem spontánně shromážděného průvodu, jenž zanesl tělo zahynuvšího řemeslníka na márách až před radnici. Performativní akt byl součástí sociálního tlaku vyvíjeného na městskou radu. I když se pozdější kronikář rozhořčoval nad skladbou davu, který odmítal ztotožnit s městskou obcí, složení průvodu odpovídalo původnímu cíli shromáždění, v němž se mísili postižení obyvatelé předměstí, řemeslníci a měšťané. Martin Leupold (zřejmě cíleně hanlivě) píše i o sedlácích či tovaryších. V této chvíli se už nejednalo o tragickou Polizerovu smrt, jak dokazují ataky kazatele, ale o obecně vnímanou nespravedlnost. V představách shromáždění městská rada ztrácela legitimitu. Vyslanci rady byli na jednání v minoritském konventu odmítnuti, vrátili se s nepořízenou na radnici a za nimi se (i s mrtvým tělem) vydalo smuteční shromáždění. Zástup byl přitom natolik disciplinovaný, že se jeho vystoupení nezvrhlo v násilí, vyčkal na výsledek jednání s městskou radou a nakonec se vrátil k minoritům, aby byly dokonány pohřební obřady.⁵⁶ Ze stížností později předaných stavovské komisi vyplývá, že v daném okamžiku byly výtky formulované vůči radě stížnostmi na konkrétní chování. Konšelský sbor je obviňován z nezodpovědného hospodaření, ze zanedbávání povinností.

Pokud sáhne po argumentech městské rady, je třeba odlišit jejich dvě časové roviny. První reakce je sepsána v době samotného konfliktu a je zjevně vedena poukazováním na tradici vedení městské správy. Konšelé zdůrazňují, že tak se tomu dalo odedávna, případně že jsou požadavky obce navzdory výtkám dodržovány. V druhé části konfliktu, v době, kdy se do jeho řešení intenzivněji vkládá panovník, převládá argumentace neposlušností. Promyšlenou obranu postojů rady sepisuje

55) SOkA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, Stará registratura, sign. 1350/1.

56) Martin Leupold, s. 31.

Martin Leupold až o několik desítek let později a ve své argumentaci využívá mnohem pestřejšího arzenálu prostředků. Podobně jako je tomu i u dalších oficiálních městských kronikářů, delegitimizace protivníků radní vrstvy zahrnovala prostor (minoritský klášter), sociální strukturu obce („spříseženstvo“) a její jednání v rozporu s řádem (veřejné i tajné schůzky, vyhrožování násilím, verbální útoky proti radním). Navzdory kronikářově stranickosti, podpořené účastí jeho předka ve skupině radních, by nám nemělo uniknout faktické a radikální rozšíření okruhu osob počítaných do městské obce. V kompromisním vyrovnání dohodnutém v polovině května roku 1522 a zapsaném do městské knihy totiž vystupují jako jeho signatáři tři městské rady a jejich partnerem je „celá obec z města a z předměstí“. ⁵⁷ Jednalo se o politickou instituci ustavenou přísahou a s odlišnou skladbou oproti obci tvořené plnoprávními měšťany. Dokonce i Ludvík Jagellonský zpětně zdůrazňoval, že „obec“ má být tvořena pouze osídlenci z vnitřního prstence hradeb. ⁵⁸ Spolupráce části měšťanů a obyvatel předměstí v podobě široké sociální koalice svědčí o nalezení srozumitelných sjednocujících témat, která rezonovala napříč vrstvami městského obyvatelstva. V zásadě lze hovořit o dvou oblastech. V první se jednalo o výraznější posílení role obce při správě městských záležitostí a v druhé pak o odškodnění lidí postižených nedávnými záplavami. Městská rada naopak trvala na fragmentarizaci městského politicko-správního prostoru, jenž ji stavěl do role hlavního hráče. Střet obou principů, demokratizace a oligarchizace, se plně projevil už v první fázi konfliktu, ve které obě strany jednaly s komisí vedenou královským podkomořím.

Jde o jeden z bodů, v nichž se projevuje stranickost autora jihlavské kroniky. Ukazuje na ni rozpor mezi jeho vlastním autorským textem a začleněnými dokumenty. Z jejich znění vyplývá, že nepokojná obec dokázala prostřednictvím čtyř zástupců dosáhnout řady ústupků na jednáních s městskou radou. Ta musela akceptovat systém delegace moci „spříseženstva“, a dokonce mu přepustit část městských důchodů ve výši 50 kop grošů. Obec zároveň získala přístup k přehledu o nakládání s městským majetkem, když dohlížela, aby cesty radních za králem do Budína nepřekročily ve svých nákladech tuto částku. Po správní stránce je nejasné, jak fungovala politická komunikace mezi městskou radou (resp. třemi radami coby institucí tradičních radních elit) a „spříseženstvem“. Výrazem jeho aktivity byly četné schůzky, o kterých se zmiňují písemné prameny. Radní vrstva „tří rad“ si současně zachovala institucionální výhodu, tj. dispozici s městskými důchody, a sociální kapitál v podobě kontaktů u královského dvora. O tom, že jí neváhala využívat, svědčí kompromisní řešení náhrad za cesty do Budína, jež prosadil Vilém z Kunštátu. Vše, co bylo na těchto cestách utraceno nad celkovou sumu 50 kop, má

57) Viz výše pozn. 33. V úvahách o překračování reálné i symbolické linie tvořené věncem městského opevnění bychom ale neměli zapomínat na jihlavskou horní tradici. V horních městech se pozice předměstí utvářela na základě odlišných kritérií, než tomu bylo v městech řemeslnicko-kupeckých. Na předměstích, blízko provozů spojených s důlní aktivitou, sídlila řada důlních podnikatelů a širší pojetí obce mohlo zůstat uchováno v paměti i v pozdějších dobách.

58) Martin Leupold, s. 68.

být ve stejné výši vyplaceno obci. Obecní starší přitom prosazovali odlišný model, a to uhrazení sumy nad řečenou částku ze soukromých prostředků radních.⁵⁹

Reprezentace legitimacy jednání obce a městské rady ukazují na odlišné výchozí postavení obou institucí. Obec, potažmo „spříseženstvo“ budují legitimitu zdola, na základě konsensu. K jeho dosažení musí používat prostředky verbální, vizuální i písemné komunikace. Teprve v okamžiku, kdy je vystoupení obce potvrzeno cechovními pečeti, získává „spříseženstvo“ dostatečný mandát k vyjednávání s městskou radou a vnějšími partnery. Konsensus však musí být neustále obnovován, obec musela být udržována v excitovaném stavu, jinak se její souručenství začalo drobit. Pohřeb tovaryše Polizera byl jednotčím aktem. Jak dlouho ale trval jeho potenciál založený na obviňování městské rady, zvláště když mise Viléma Kuny z Kunštátu přinášela kompromis založený na souhlasu obou stran? Nedodržení smlouvy a dosazení více než čtyř sladovníků do městské rady sice část obce pobouřilo, dochované písemné prameny však současně potvrzují, kterak se její nedávné zisky začaly drolit. Druhé části konfliktu předcházely ničivý požár, který postihl větší část města, a „spříseženstvo“ se jej pokusilo použít pro rozdmýchání nové vlny odporu vůči městské radě.⁶⁰ Jeho příčinu sice nemůžeme hledat v zanedbání povinností úředníka odpovědného městské radě, jako tomu bylo v případě protržení hráze rybníků, ale obecní starší zřejmě cíleně napodobili úspěšný, dva roky starý model. V nových podmínkách však dřívější strategie nefungovaly. Symbolické napadení králova vyslance fatálně podlomilo pozici „spříseženstva“ u panovnického dvora. Ludvík Jagellonský se ve svých rozhodnutích nezabýval vnitřní správou města, nýbrž reagoval na urážku panovnického majestátu. Coby respektovaná strana k jednání vystupovala pouze městská rada, zatímco zástupci obce se ocitli ve vězení. Jihlavský konšelský sbor vsadil na jednoduchou strategii a obě fáze konfliktu prezentoval jako jeden spor. V tomto duchu koncipoval i souhrn stížných článků. Za situace, kdy panovnický dvůr jednal z pozice urážky majestátu, městská rada prezentovala konflikt jako projev neposlušnosti. Rada i král nacházeli společného viníka ve „spříseženstvu“, a tímto krokem také směřovala jejich opatření.

Už v prvním výroku vyneseném v roce 1521 v Brně Vilém Kuna z Kunštátu jménem komise vyhlásil, že zápisy a smlouvy, které mezi sebou řemesla učinila, nemají

59) Tamtéž, s. 31–35. „Spříseženstvo“ argumentovalo, že tyto cesty podnikli konšelé navzdory svým slibům, když *jeli jsou k králi Jeho Milosti bez naší vůle a vědomí*. Tamtéž, s. 35.

60) Martin Leupold uvedl ve své kronice tuto druhou fázi konfliktu příběhem o ženách soukeníků, jež se opily uherským vínem, tropily výtržnosti a při následném pečení koláčů způsobily požár, kterému padlo za obět takřka celé město. Pro jeho obyvatele následovala velmi krušná zima v provizorních příbytcích. Ačkoli nelze zpochybňovat požár samotný (je potvrzen odpuštěním berně ze strany královské moci), aranžmá celé příhody až příliš zapadá do Leupoldem líčeného obratu ve vnitrourbánním konfliktu. Aktivita žen náleží do častého repertoáru středověkých kronikářů a evokuje narušení řádu, tím spíše ze strany žen opilých a páchajících rozpustilosti. Konzumaci uherského vína umožnila uvolnění prosazená obcí, jež se tak stává dalším viníkem jejich chování vedle soukeníků (cechu aktivního v nepokojích), kteří nedostáli svým závazkům pánů domu. Úsudku, že jde spíše o doklad narativní strategie kronikáře než o reálnou příhodu, nasvědčuje i skutečnost, že zástupci městské rady ve svých stížnostech na narušení řádu předkládaných v Budíně vladaři tento motiv vůbec nevyužili. Srov. Martin Leupold, s. 60. Jinak soudí J. DŘÍMAL, *Sociální boje v moravských královských městech*, s. 155–156, který historiku převzal jako reálnou.

být na překážku vyhlášenému rozhodnutí a žádné podobné smlouvy a zápisy už nemají být vyhotovovány. Stranou jednání v Brně byla přitom obec, čtyři starší měli zastupovat obec a obci byli povinni být ku pomoci. Vzájemné odpuštění a obnovení řádu (*láska a svornost*) v Jihlavě tak podle Kunštátova výnosu podmiňovalo rozpuštění spolků cechovních korporací, a nikoli vnitřních správních vazeb obce. Zřejmě proto, že obec nedosáhla dostatečné míry vnitřní institucionalizace na to, aby ohrožovala moc městské rady. Navzdory schopnosti obce generovat své zástupce a shodnout se s cechmistry jihlavských řemesel na nových konšelech (obec zastupovali čtyři obecní starší), tak zřejmě nemůžeme předpokládat, že by si během sledovaných čtyř nepokojných let obec vytvořila blíže nespecifikované vnitřní organizační vazby, jež by byly schopné paralelního fungování vůči městské radě.⁶¹

Jak už bylo předesláno v úvodu této studie, po vynesení rozhodčího výroku v Brně shromáždily obě strany své argumenty a předaly je moravskému podkomořimu. Přímo v Jihlavě byl pak vynesen druhý výrok, který vycházel vstříc řadě požadavků obce, včetně deklarovaného omezení podílu účasti sladovníků v městské správě. Paradoxně, o reálném vlivu tohoto řemesla toho mnoho nevíme. Nejspíše i proto, že je obtížné sladovníky v městských radách identifikovat.

Sázení městských rad a role sladovníků

V kolektivních dějinách Jihlavy vydaných roku 2009 načrtli autoři několik vzájemně ne zcela korespondujících modelů obnovy městských rad. Důvody spočívají především v akcentaci odlišných prvků městské správy. František Hoffmann se v zásadě přidržel tezí, jež představil ve starší monografii *Jihlava v husitské revoluci*. I ve svém raném díle věnoval velkou pozornost emancipaci městské rady na úkor rychtáře a posunu jejího působení do prvořadé role v rámci městské správy. Někdy v druhé polovině 14. století, jak mínil Hoffmann, se ustálil model pravidelného střídání tří městských rad. I když shoda nebyla absolutní, autor hovoří o zhruba deseti lidech, kteří po uplynutí kadence dvou předchozích rad znovu vstupovali do úřadu. Hoffmann rovněž sledoval sociální skladbu rady a dospěl k její charakteristice coby smíšené vlády patriciátu a střední vrstvy. Řemeslníci ale nebyli přijímáni do rady podle cechovního klíče, nýbrž jako jednotlivci.⁶²

Tři rady, resp. jejich spoluúčast na správě města zvolila jako východisko svých úvah rovněž Ivana Ebelová, jež se podrobněji věnovala i jihlavským nepokojům na počátku 16. století a aktivní roli cechů. Právě cechmířtři měli v roce 1520 stát za volbou nové městské rady, souběžné k té stávající, a sesazení starších konšelů. Vilém Kuna z Kunštátu údajně domluvil kompromis mezi oběma stranami a výsledkem pak bylo jmenování nové rady s omezením počtu sladovníků na maximálně čtyři. Zbývající místa v radě měli obsadit starší cechovní mistři. Nadále se však objevovaly stížnosti na fungování konšelského sboru, jež posléze vyvrcholily již opakovaně připomínaným symbolickým atakováním králova posla Žibřida z Bobolusk, který byl vyslán králem s cílem obnovit ve městě klid.⁶³

61) Martin Leupold, s. 33–34.

62) F. HOFFMANN, *Městská správa*, s. 127–134.

63) I. EBELOVÁ, *Správa města*, s. 198–199.

Vlastimil Svěrák se v navazujících pasážích přiklonil k názoru o střídání tří městských rad a představil i její chod včetně způsobu zasedání v lavicích, v němž získával přednostní postavení tzv. senior rady. Autor se krátce vrátil i k událostem jagellonského věku a konstatoval, že právě zásahem Ludvíka Jagellonského došlo k ustálení modelu tří městských rad, jenž nahradil systém dvou střídajících se konšelských sborů. Svěrák rovněž zdůraznil vysokou míru setrvačnosti ve skladbě městských rad, když píše o „doživotním členství“ řady zúčastněných postav.⁶⁴

Jak vidno, interpretační problém způsobily především nejasnosti při domýšlení důsledků událostí z počátku dvacátých let 16. století pro vývoj jihlavské správy.⁶⁵ Velký podíl na nejasnostech lze připsat i kronikáři Martinu Leupoldovi, jenž při líčení všech negativních důsledků vystoupení městské obce včetně zastavení části městských majetků či svévolného výčepu vína uvedl i dosazení nové městské rady, aniž blíže vysvětlil, jaký orgán měl na mysli.⁶⁶ Jasnější obrázek o popisované situaci si tak lze udělat pouze opětovným návratem k zachovaným pramenům a jejich interpretací. V hledáčku zájmu se ocitnou otázky personálního složení městských rad, existence skupiny radních násobně zastávajících svůj mandát a konečně (ne)existence dvou paralelních městských rad v době městských nepokojů.

Východiskem dalších úvah se stane tzv. Městská kniha VI soudní obsahující zápisy z let 1514–1529.⁶⁷ Vnitřní členění knihy respektuje data obnovy městských rad za účasti podkomořího Moravského markrabství, jednotlivé časové úseky proto nejsou zcela shodné, přesto lze hovořit o určité ustálenosti řazení zápisů. Za jménem příslušného podkomořího bývali vypsáni noví konšelé. Pak nejčastěji následovala oznámení rady, například úpravy cechovních regulí, a teprve poté soukromoprávní agenda. Většinou podkomoří přijížděl v listopadu nebo v prosinci. V roce 1527 došlo k dvojnásobnému obnovení rady, když doba úřadování konšelů dosazených v polovině listopadu 1525 trvala až do počátku ledna 1527⁶⁸ a následné období pak bylo zkráceno do poloviny prosince a vázalo se k blízkému svátku svaté Lucie,⁶⁹ tak jako v řadě dalších případů. Výjimečný čas jihlavských *búřek* připomíná absence zápisů o obnovení rady z let 1520 a 1521. Ve dvou následujících letech byly rady obnovovány v červenci, aby se v roce 1524 opět vrátila polovina listopadu coby tradiční datum výkonu práva panovníkova zástupce.

Během let 1514–1528, tedy ve 13 radách doložených zápisy o jmenování,⁷⁰ bylo do úřadu konšela uvedeno celkem 67 postav. Z jejich počtu se však 18 jmenovaných objevuje (ve zvoleném časovém rozpětí) pouze v jedné z rad a dalších 23 měšťanů ve

64) Vlastimil SVĚRÁK, *Správa města*, in: R. Pisková et al., Jihlava, s. 274–285.

65) SOKA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 7 (M) – Městská kniha VI soudní (1514–1529), fol. 165v.

66) Martin Leupold, s. 32.

67) SOKA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 7 (M) – Městská kniha VI soudní (1514–1529).

68) Tamtéž, fol. 242v–243r.

69) Tamtéž, fol. 256v–257r.

70) Poslední záznam o ustanovení nových konšelů uvedený v analyzované městské knize se vztahuje k roku 1528. Tamtéž, fol. 272r. Kniha sice obsahuje i různé zápisy z následujícího roku, ale záznam o obnovení městské rady v listopadu 1529 najdeme až v další městské knize. Viz pozn. 93.

dvou. Více než 60 % osob doložených v úřadu konšela tak nelze považovat za jedince, kteří by se vytrvale angažovali v městské politice. Dalších 21 % už bylo doloženo třikrát (14 osob). Za skutečně aktivní měšťany je třeba označit 12 konšelů zaznamenaných v držbě úřadu čtyřikrát (8 osob), resp. pětkrát (4 osoby). Z celkového počtu šlo o 18 % radních. Samozřejmě že toto číslo by se dílčím způsobem měnilo, pokud bychom zvolený interval na jedné či druhé poloze pomyslné časové osy upravili a do našeho sledování zahrnuli více knih. Tím bychom se však už ocitli mimo rámec tohoto příspěvku. Ve svém rozboru se proto soustředím na představenou Městskou knihu VI soudní. Výše uvedené údaje o počtu měšťanů zastávajících úřad radního jsou cenným dokladem o poměrně značné fluktuaci osob v městských radách v době zhruba odpovídající jihlavským nepokojům na počátku dvacátých let 16. století. Tato teze přirozeně neplatí absolutně. I v takto krátkém úseku lze nacházet doklady odlišné praxe. Období před vypuknutím *búřek* se například vyznačovalo značnou personální setrvačností ve složení městských rad. Potvrzují se tak teze Františka Hoffmanna.

Vydeme-li při sledování mobility v rámci konšelského sboru z Hoffmannovy představy o střídání rad v tříletém cyklu, získáme následující výsledky. Celkem 9 z 12 osob zasedajících v radě z listopadu roku 1514 se objevuje i v radě jmenované o tři roky později. Srovnání složení následujících městských rad už není tak jednoznačné, ale i tak byl překryv osob poměrně vysoký. Pro dvojice let 1515 a 1518, potažmo 1516 a 1519 platilo, že opakovaně do úřadu zasedlo 5, resp. 9 osob. Navíc musíme vzít do úvahy, že někteří z konšelů opakovali svůj mandát i v kratší periodě, než jsou tři roky. Například *Wenceslaus de Eberharz* zasedl do konšelské lavice v roce 1514, překvapivě i následujícího roku a poté rovněž v roce 1517. A nebyl sám, kdo tímto způsobem porušil tradiční pravidlo o neúčasti ve dvou po sobě jdoucích radách. *Johannes Schindel*, jeden ze čtyř nejčastějších radních, sedával v konšelské lavici v letech 1515, 1516, 1517, 1523 a 1527. V rámci úvah o oligarchizaci městské rady nesmíme pouštět ze zřetele ani příbuzenské vazby zúčastněných. *Nicolaus Lidl* takto docházel na radnici v letech 1514, 1518, 1519, 1522 a 1524. Personálně na něj navázal Matěj Lidl s dvojí kadencí konšelského úřadu v následujících letech 1526 a 1529. Někteří z měšťanů tak mohli zasedat v městské radě s odlišným rytmem než jedenkrát za tři roky a svojí účastí utvrzovat představy dalších měšťanů o nízkých šancích „nových lidí“ na vstup do řad konšelského sboru.

Vrátím-li se k radě z prosince roku 1515, její výraznější personální odlišnost vůči složení městské rady o tři roky později (v listopadu 1518, 5 shodných postav) není v rozporu s názorem o vysoké míře oligarchizace městské správy. Část konšelů totiž zasedla i v dalších, časově blízkých radách a jejich angažovanost podporuje představu o existenci relativně úzké skupiny radních rodů, doplňovanou v konšelských lavicích dalšími, častěji se střídajícími adepty.

Vytvoření okruhu osob opakovaně zastávajících konšelský úřad mělo své dopady i pro další aspekty městské samosprávy. Aniž by přímo zastávali mandát, mohli být bývalí/budoucí radní zváni k poradám například o prodeji/koupi městského majetku. Jihlavský model vyžadoval od svých aktérů poměrně vysokou angažovanost po celé tříleté období. Tím se ale okruh adeptů úředních postů přirozeně zužoval a stejný trend naopak zvyrazňoval skupinu rodin, jež se vytrvale angažovaly v městské

správě. Ještě v následujícím tříletém intervalu (dvojice let 1516 a 1519) nacházíme mezi radními hned devět jmenných shod. Po tomto intervalu je však možnost snadného srovnávání tříletých kadencí městských rad ztížena. V období let 1520 a 1521 totiž písař neveysal do knihy žádný nový seznam a znemožnil tak jednoduše dovozovat proměny v obsazování městské správy. Nabízí se dvě možná vysvětlení tohoto stavu, o jejichž prověření se pokusím níže: 1) Roku 1520 nedošlo k obnově městské rady moravským podkomořím a městská rada dále zasedala ve stejném složení. 2) V roce 1520 byl ustaven nový radní sbor, ale jeho legitimita vycházela z kompromisu mezi obcí a městskou radou a nebyl potvrzen podkomořím. Měli bychom tak co do činění s částečně obměněnou městskou radou z roku 1519.

Pro tuto chvíli však hledání odpovědí na uvedené možnosti ponechám stranou a dám přednost ověření platnosti Hoffmannovy teze o tříleté kadenci mandátu. První „dvojici“, u které máme opět doloženy plné seznamy radních ve zkoumané městské knize, představují léta 1522 a 1525. Shoda v personálním složení zde panuje u sedmi osob. Podobné je to i u dalšího intervalu let 1523 a 1526. Zde se obou rad účastnilo osm stejných měšťanů. Rovněž u zbývajících dvou dvojic, jež zachycuje příslušná městská kniha, se setkáme s podobným výsledkem. V letech 1524 a 1527 nacházíme v radách sedm shodných konšelů a rovněž následující tříletý cyklus, vymezený roky 1525 a 1528, vynesl do konšelských lavic sedm stejných osob. Vezmeme-li do úvahy výskyt několika radních i v časově sousedních radách vybočující z tříleté kadence zastávání úřadu, lze konstatovat, že se po nedávných nepokojích okruh měšťanů vstupujících do rady relativně ustálil. Na rozdíl od předchozích let se navíc v radě nesetkáváme s případy časově následného vykonávání konšelského úřadu. Jedná se však o jediné zjištění, které můžeme analýzou Městské knihy VI soudní získat?

Jak již bylo předesláno, seznamy jihlavských radních zachované v uvedené knize dovolují vyslovit soud o relativně širokém okruhu měšťanů, kteří vstupovali do městské rady, ale současně o výrazně užší skupině měšťanských rodů, jež se systematicky angažovaly v městské správě. Vrátime-li se znovu ke stížnostem předloženým moravskému podkomořimu, obec si nestěžovala na fungování tříleté periody městských rad, ale na vysoké zastoupení sladovníků a rovněž na zasedání blízkých příbuzných. Obě stížnosti městská rada odmítla jako nedůvodné. Blízcí příbuzní v radě údajně nezasedají a sladovníci se účastní zasedání městských rad, protože jejich řemeslo není tak časově náročné, jako je tomu u jiných, napsali radní ve své replice. Přirozeně se tak musíme ptát, jak četné bylo zastoupení příslušníků sladovnického řemesla. K dispozici bohužel nemáme jejich výčet, resp. rejstříky městské sbírky, kde by byla u poplatníků uvedena řemesla. Vodítko nám ale může poskytnout držba sladoven nebo jejich částí. I když připustíme, že podíl některých měšťanů na držbě sladovny mohl být pouhou investicí, lze vyjít z předpokladu, že tito měšťané představovali skupinu reflektující zájmy sladovnického cechu, včetně stanovisek ve sporech o prodej piva. V dalším textu tak i o nich budu hovořit (pro zjednodušení) jako o „sladovnicích“.⁷¹

71) O držbě/koupi části sladovny jako investice můžeme uvažovat například u *Ambrosia Tuchmachera*, který byl v seznamech městských rad současně evidován jako *Ambrosius Pellifex*. Souběžné uvádění druhého jména v latinské i německé verzi vede k závěru, že máme před sebou příslušníka

Protože mně jde o potvrzení vyššího podílu „sladovníků“ na správě města, zaměřil jsem svoji pozornost opět na konšely z let 1514 až 1528 z analyzované městské knihy. Už v úvodu této kapitoly bylo řečeno, že hovoříme o 67 osobách, které se v uvedeném období podílely na chodu klíčového orgánu městské správy. Mezi nimi nacházíme přinejmenším 13 „sladovníků“. I když musíme mít stále na paměti, že pracujeme s nepřesnými čísly, stojí za povšimnutí, že mezi 2/3 všech konšelů doložených ve sledovaném období jednou nebo dvakrát v úřadu se nacházela asi jen 1/3 nalezených „sladovníků“ (držitelů celé či na podíly rozdělené sladovny). A naopak mezi 1/3 výrazněji se angažujících měšťanů nalézáme cca 2/3 identifikovaných „sladovníků“. Zjednodušeně řečeno, čím častěji dotyčný konšel zastával svůj úřad, tím větší je pravděpodobnost, že bude „sladovníkem“. Opět je třeba připomenout, že jde o nepřesná čísla, jež ale potvrzují reálnou existenci jednoho z předmětů sporu mezi městskou radou a obcí, totiž vysokou angažovanost „sladovníků“ na správě města. Na tom nic nemění ani fakt, že mezi konšely se čtyřmi, resp. pěti kadencemi (celkem 9 postav) se nacházela pouze trojice osob doložených coby držitelé sladovny.

Stížnosti na výrazný podíl „sladovníků“ na správě města tedy měly svůj reálný základ. Zbývá zodpovědět otázku, zda v období nedlouho před vypuknutím jihlavských nepokojů se postoje části městské society radikalizovaly v reakci na posilování vlivu tohoto řemesla, případně tento bod budoucích jednání mohl reflektovat dlouhodobější postoje městské obce. Není přitom překvapivé, že počty doložených „sladovníků“ v jihlavské městské radě se od sebe v jednotlivých letech dosti lišily. V konšelském sboru počínajícím své úřadování v roce 1514 sedělo minimálně pět „sladovníků“. Podobně tomu bylo i v roce následujícím, načež číslo kleslo na dva konšely „sladovníky“, aby v roce 1517 opět vystoupilo na počet pět, vzápětí kleslo na tři a v městské radě zasedající v neblahém období let 1519–1520, kdy došlo k protržení rybníků, bylo mezi členy městské rady možné napočítat minimálně tři „sladovníky“. Po vyhlášení nových pravidel pro obsazování míst v konšelských lavicích v roce 1522 lze mezi jihlavskými konšely nalézt pouze jednoho „sladovníka“, v roce 1523 dva, ale v roce následujícím došlo k obratu a do sboru se dostali čtyři „sladovníci“, aby pak jejich počet opět klesl na jednoho. Teprve v dalších letech se sladovníci začali dostávat do městské rady v míře připomínající starší zvyky. V roce 1527 zasedli v konšelských lavicích čtyři, resp. tři v roce následujícím. Nepodařilo se mi sice doložit, že by počty „sladovníků“ v městských radách dosahovaly v některém z let počtu 7–8, jak o nich ve svém listu hovořil jihlavský purkmistr, představená sonda však přinejmenším dosvědčuje vysoký podíl „sladovníků“ na správě města.

Za pozornost stojí ještě jeden jev vyzpozorovaný rozbořem jihlavských pramenů. Už jsem poukázal na několik jihlavských měšťanů, kteří své mandáty zastávali ve dvou po sobě jdoucích radách. Jedním z nich byl „sladovník“ *Johannes Schindel* zaznamenaný ve výčtu nově jmenovaných konšelů v letech 1515, 1516, 1519, 1523 a 1527. Tento měšťan tak zastával úřad radního ve třech z pěti městských rad, jež

cechu kožešníků, jež zakoupením části sladovny kapitalizoval svůj majetek. Výsledky analýzy souboru oněch 67 jmen doložených v Městské knize VI soudní záměrně nezpracovávám do tabulky a omezují se na slovní hodnocení. Pokusím se o výpočet „přesných čísel“ a jejich utřídění do tabulek by totiž vznikla kvazirealita, pravděpodobně dosti vzdálená tehdejší představám o městské radě mezi Jihlavskými.

spravovaly město před vypuknutím nepokojů.⁷² A nebyl sám. *Wenceslaus de Eberharz* sice ve zkoumaném časovém intervalu zastával úřad radního „pouze“ třikrát, ale i on, coby držitel sladovny, vystupoval v zapsaných sborech v letech 1514, 1515 a 1517.⁷³ U dalších níže uvedených postav nelze přímou vazbu ke sladovníkům prokázat. Přesto je záhodno je uvést. *Nicolaus Lidl* náležel mezi čtyři osoby, které lze nalézt v zápisech o jmenování hned pěti rad. Také Lidl překročil pravidla o ročním působení v konšelském sboru. V uvedených výčtech se objevuje v letech 1514, 1517, 1518, 1522 a 1524 a byl jedním z hlavních lídrů rady ve sporu s obcí.⁷⁴ V druhém období – po uklidnění situace ve městě – se už s navazujícími mandáty nesetkááme. Lze předpokládat, že právě vůči tomuto jednání směřoval tlak městské obce, jež kontinuálně navazující držbě konšelského úřadu zamezila.

Už bylo řečeno, že v letech 1520 a 1521, kdy probíhala horká fáze konfliktu mezi městskou radou a obcí, chybí ve zkoumané knize záznamy o dosazení nových konšelů za asistence moravského podkomořího. Připomenul jsem i teze některých historiků, kteří se domnívali, že novou městskou radu jmenovala a následně svojí autoritou garantovala městská obec. Tento postup by ale byl stěžejí možný. Uzurpace zeměpánova práva na sázení konšelů by poskytla argumenty protistraně, jež by věc mohla prezentovat jako příklad narušení řádu a získat tak lepší pozici před smířčí komisí. Rada proto ve svých replikách kladla důraz na tvrzení, že jediný, kdo má právo sázet konšely, je panovník.⁷⁵ Znovu se tak dostáváme k otázce, kdo spravoval město v období let 1520–1522, tj. v intervalu mezi dvěma zápisy o jmenování nové rady za asistence moravského podkomořího. Spoléhání se na konstatování kronikáře Martina Leupolda z Löwenthalu o absenci (řádného) obnovení rady v těchto letech se ukáže, jak doložím v následujících odstavcích, jako zavádějící.⁷⁶

Cenné indicie k úvahám o případné (dis)kontinuitě lze získat z další ze zachovaných jihlavských městských knih, z tzv. Městské knihy IV soudní, která zachycuje soudní výkon práva v letech 1419–1519.⁷⁷ Už samo časové rozpětí knihy i forma zápisů napovídají, že kniha zachycuje aktivitu instituce s registrující, resp. správní agendou. Větší soudní spory už v předchozím období převzaly tzv. řádné soudy odehrávající se za plného sezení přísežných/konšelů. Podobně jako v Brně, jež mělo s jihlavským právním systémem řadu průniků, se tzv. roční soudy konaly dvakrát v roce. První termín jihlavského ročního soudu býval obvykle nazýván *iudicium*

72) SOKA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 7 (M) – Městská kniha VI soudní (1514–1529), fol. 18v, 35v, 105v, 183v a 256v–257r.

73) Tamtéž, fol. 1r, 18v a 63v.

74) Tamtéž, fol. 1r, 63v, 85r, 165r a 183v.

75) Martin Leupold, s. 35.

76) *Anno 1520. Das Jahr und das folgende 1521. Jahr ist der Ratth zu Iglau (ordentlich) nicht verneuert worden, wegen der aufruhr; so sich diese 2 Jahr; zwischen dem Ratth und der Gemein erhoben...* Klíčový pro Löwenthalovo podání je především termín „řádně“, neboť o několik stran svého textu dále kronikář konstatuje, že vedle řady dalších přestupků si obec dosadila novou radu (*ein neuen Ratth gesezt*), načež následuje výčet špatných, s novou radou spojených skutků. Viz Tamtéž, s. 30 a 32.

77) SOKA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 5 (M) – Městská kniha IV soudní (1419–1519). Uvedené chronologické vymezení platí pro vlastní soudní knihu nacházející se na fol. 66r–250v. Kromě ní je součástí rukopisu také seznam měšťanů přijatých v letech 1433–1536 a jihlavské popravčí zápisy z předhusitského i pozdějšího období.

simplex. Termín soudu respektoval pohyblivý svátek Kristova umučení a zmrtvýchvstání a řízení se konalo po čtvrté neděli postní. Druhé zasedání tohoto soudního orgánu neslo název *iudicium banitum*. Tento soud probíhal v červnu a pro jeho stanovení bývaly využívány svátky červnových světců včetně svatého Bonifáce či svatého Víta.⁷⁸

Pro studium městských rad má ústřední význam složení soudní stolice. Protože se jednalo o instituci s jednodušší agendou, městská kniha obvykle udává jen tři jména přísedících, přičemž v rámci roku zasedaly stejné osoby v obou „ročních soudech“. Dodatek o dalších přísežných (*iurati*) účastnících se soudu byl jen formalizovanou částí zápisu. Zasedající skupina přísežných byla personálně propojena s aktuální městskou radou. Ovšem s jednou důležitou výjimkou. Vždy druhý z uváděných sudích stál mimo současné konšely, byť lze konstatovat, že obvykle náležel k radnímu okruhu utvářenému zde již opakovaně zmiňovaným systémem tří navazujících rad. V roce 1518 takto společně zasedli *Georg Maczko*, *Lucas Leupold* a *Nicolaus Lidl*.⁷⁹ První a třetí ze jmenovaných náleželi do skladby městské rady jmenované v listopadu roku 1517 a druhý ze seznamu – *Lucas Leupold* (mimořádně děd kronikáře Martina Leupolda) – do rad jmenovaných na konci let 1516 a 1519. V roce 1519 najdeme jméno *Lucase Leupolda* opět ve skladbě „ročního soudu“, aniž by byl v tomto roce radním.⁸⁰ Při srovnání s předchozími lety jde o výjimku, z vnějšíku jmenování přísedících se obvykle po roce střídali. V zásadě to ale znamená, že se *Lucas Leupold* rok věnoval úřadu konšela a současně se ujal pozice přísežného u výročního soudu, dva následující roky byl s radami volně spojen pouze účastí ve výročním soudu, aby se opět přesunul na konšelský post. Ten pak zastával v době vypuknutí nepokojů roku 1520. Také v tomto roce opět zasedl ve výročním soudu.⁸¹ Z několika následujících let bohužel seznamy chybí. Na *Lucasovo* působení můžeme nahlížet různě. Na jedné straně svojí přítomností posiloval kontinuitu v rozhodování sledované instituce, současně však dokládá koncentraci moci v rukou užšího vzorku jihlavské radní vrstvy. Ostatně na takto úzkém vzorku tvořeném být jen několika lety se nám opakují i další jména.

Podobně jako zápis o obnovení městské rady chybí v roce 1521 i záznam o jmenování příslušných přísežných. Ten navíc není k dispozici ani pro léta 1522 a 1523. Zahajovací zápis o konání soudu *iudicium simplex* je datován až k roku 1524. Coby přísežní byli tehdy jmenováni *Jacob Schaulichselber*, *Stanislaw Feyerabend*, *magister Johannes* a *Pawel Pescale*. Opět se setkáváme s již popsanou modelovou situací. *Stanislaw Feyerabend* byl členem rady jmenované v roce 1522, kdežto jeho tři spolupracovníci se konšely stali až v roce následujícím a společně reprezentovali městskou radu dosazenou podkomořím v červenci roku 1523. V mezidobí let 1520–1524

78) K brněnskému soudnímu systému přehledně Libor JAN – Dalibor JANIŠ, *Soudnictví*, in: Dějiny Brna II, s. 440–448, poznámky na s. 454–455.

79) SOkA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 5 (M) – Městská kniha IV soudní (1419–1519), fol. 245v.

80) Tamtéž, fol. 249r.

81) SOkA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 8 (M) – Městská kniha VII soudní (1520–1620), fol. 1r–v.

však agenda obou soudů nezmizela. Příslušný písař ji dále zaznamenával do této knihy, pouze ji neuvozoval zápisem o zahájení soudu ani o jmenování přísedících. V některých zápisech se ale sekundárně jména přísedících objevují a navzdory tvrzení literatury se zdá, že okruh přísedících městského soudu vykazoval značnou setrvačnost. Tím se také dostáváme ke klíčové otázce následujících řádků: Lze pro začátek dvacátých let 16. věku uvažovat o kontinuálním výkonu úřadu městské rady jmenované v říjnu roku 1519, který nenarušily ani nepokoje organizované městskou obcí, nebo byla správní situace komplikovanější a vynucené změny zahrnovaly třeba i jmenování opoziční městské rady?

Při hledání odpovědi se musíme vrátit k Městské knize VI soudní. Výše už bylo řečeno, že na konci roku 1520 ani v roce následujícím neproběhlo obvyklé jmenování městské rady podle zavedené procedury. Nezachoval se proto souhrnný seznam konšelů spravujících město v tomto období. Jejich jména jsou ale přesto zaznamenána, byť rozptýlená v jednotlivých zápisech. Odkazy na současného purkmistra lze nalézt například mezi výčtem svědků právních porádek. Jelikož šlo o kolující funkci, jsme tak informováni o držbě úřadu hned u několika měšťanů. Další z měšťanů jsou v záznamech uvedeni coby *iurati* nebo *Geschworne* a *Lucas Leupold* jako senior rady.⁸²

Tabulka 1: Složení jihlavské městské rady vykonávající správu města na počátku roku 1521 (neúplná rekonstrukce na základě zmínek v Městské knize VI soudní)

Lucas Lewpold	senior rady	17. 1. a 18. 2. 1521	fol. 126v, 129r
Steffan Hard	purkmistr	17. 1. 1521	fol. 126v
Johannes Schindl	radní	17. 1. a 18. 2. 1521	fol. 126v, 129r
Paul Peschcale	radní	18. 2. 1521	fol. 129r
Wenczeslaus Mensator	radní	18. 2. 1521	fol. 129r
Johannes Lerntrög	radní	18. 2. 1521	fol. 129r
Georg Kroszl	radní	18. 2. 1521	fol. 129r, 129v

Zdůrazňuji, že následujícím srovnáním hledám odpověď na otázku, zda po nepokojích došlo v Jihlavě k vynucené obměně městské rady, ať už celé či jen její části. I když se mně nepodařilo doložit všechny členy tehdejší rady, mohu konstatovat, že všichni výše uvedení měšťané doložení v soudní knize zápisy z ledna a února roku 1521 v úřední pozici byli členy sboru dosazeného moravským podkomořím v říjnu roku 1519. Nevyskytuje se mezi nimi jediná osoba, která by byla do rady kooptována či dosazena později. Toto zjištění je zvláště důležité, neboť je v přímém rozporu s přijímanou interpretací Leupoldovy kroniky. Ve skutečnosti nemáme k dispozici žádný (!) doklad o tom, že by vzbouřená městská obec dosáhla svým vystoupením zásadní obměny konšelského sboru. Navzdory bouřlivým událostem v závěru roku

82) Tamtéž, inv. č. 7 (M) – Městská kniha VI soudní (1514–1529), fol. 126v.

1520 v Jihlavě evidentně vládla jediná a personálně patrně nezměněná městská rada, kterou zcela v intencích právních zvyklostí nahradil novým sborem až moravský podkomoří. Stalo se tak několik měsíců předtím, než byl vyhlášen výrok smírčí komise, již byl moravský podkomoří Kuna z Kunštátu předsedajícím členem. Tento výrok je datován 31. červencem 1521, zatímco nové složení rady prozrazuje zápis v městské knize soudní už z 10. května.⁸³ Rada jmenovaná v říjnu 1519 si tak svůj mandát podržela zhruba rok a půl. To by ještě nebylo tak neobvyklé. Překvapující však je absence příslušného zápisu o dosazení nové rady v městské knize. Jména nových radních můžeme našťastí extrahovat z jednotlivých zápisů. Někteří z konšelů byli opět připomínáni v kolujícím úřadu purkmistra, jiní zastávali úlohu svědků a jsou výslovně jmenováni jako konšelé. V následující tabulce uvádím jejich jména a ve třetím sloupci odkaz na příslušný pramen. Prostřední sloupec zachycuje jejich mandáty radního zaznamenané v Městské knize VI soudní, rekonstruované konšelství v roce 1521 (kurzivou) a dodatek z Městské knihy VIII radní,⁸⁴ který dokládá jejich případné kontinuální vystupování v městských úřadech (letopočty v závorce).

Tabulka 2: Složení jihlavské městské rady jmenované v roce 1521 (rekonstrukce na základě zmínek v Městské knize VI soudní) a účast jejích členů v předchozích i následujících konšelských sborech

Ambrosius Khurschner	1514, 1517, <i>1521</i> , 1523, 1527, (1529)	purkmistr (fol. 142r), radní (fol. 141r; 160v)
Johannes Geschl	1518, <i>1521</i> , 1528, (1531)	purkmistr (fol. 154r; 158r; 158v, 160v), radní (fol. 142r)
Caspar Messner	<i>1521</i>	radní (fol. 142r; 158r)
Paul Peck	<i>1521</i>	purkmistr (fol. 140r; 141r)
Paul Schinowicz	<i>1521</i> , 1522, 1524, 1527, (1530)	purkmistr (fol. 142r)
Niclas Lidl	1514, 1517, 1518, <i>1521</i> , 1522, 1524, (Matheus Lidl 1531)	radní (fol. 140r; 141r)
Hanus Schneider	<i>1521</i>	purkmistr (fol. 160r; 160v), radní (fol. 158r; 158v)
Sebastian Eingeschwarcze	<i>1521</i>	radní (fol. 142r)
Wolfgang Glenczk	<i>1521</i>	purkmistr (fol. 158r), radní (fol. 158r)
Steffan Schmilauer	1514, 1517, <i>1521</i> , 1524, 1528, (1531)	radní (fol. 158v)
Girzik Maczko	1514, 1517, <i>1521</i> , 1524,	radní (fol. 160v)
Michel Freytag	1515, 1517, <i>1521</i>	radní (fol. 160v)

83) Tamtéž, fol. 141r.

84) SOkA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 9 (M) – Městská kniha VIII radní (1529–1542).

Tabulka vycházející ze záznamů v Městské knize VI soudní ukazuje příslušníky dosud neznámé městské rady jmenované na jaře (?) roku 1521, jejichž funkční období končilo v závěru července 1522 jmenováním nových konšelů. V úřadech tak radní zasedali více než rok. Pro zhodnocení aktivity jihlavské obce je mimořádně důležitý údaj o účasti členů rady z roku 1521 v předchozích či dalších konšelských sborech. Můžeme totiž konstatovat, že hned pět osob z celkového počtu dvanácti vystupovalo pouze v této radě a současně za sebou neměli žádné zkušenosti z výkonu tohoto úřadu. Z hlediska počtu nových radních ale nejde o konečné číslo. K jejich skupině patrně náležel i *Paul Schinowicz*, který svůj politický vzestup zahájil právě v roce 1521 a do svého prvního jmenování rovněž nevystupoval v žádné z rad. Jeho další osudy však byly odlišné. Při pohledu na skladbu jihlavské městské rady se ukazuje, že obsazování konšelských lavic novými adepty reflektovalo probíhající konflikt. V radě tak zasedla šestice bývalých konšelů a šestice zcela nových měšťanů prosazená z iniciativy městské obce. Takto sestavená a dosazená městská rada vznikla podle nových pravidel. Moravský podkomoří při jmenování rady respektoval příslušný článek smírčí dohody o vlivu městské obce prostřednictvím čtyř obecních starších na výběr budoucích radních. V rozhodnutí smírčí komise bylo stanoveno, že ze skupiny 36 přisežných (tj. z počtu osob ze tří rad) bude vybráno šest konšelů a dalších šest konšelů zvolí obec.⁸⁵ Úředními prameny můžeme naplnění dohod potvrdit. Samozřejmě se jednalo o zásadní zásah do dosavadní praxe obnovování městských rad. Nelze se divit, že i pozdější kronikář Martin Leupold využil této situace a čtenáři předložil tezi o nadměrné náklonnosti, kterou choval moravský podkomoří k jihlavské obci. Jednalo se o malý střípek z mozaiky série údajných porušení vlády práva, jichž se jihlavská obec podle kronikáře dopustila.⁸⁶

Městská rada sestavená v poměru 6 : 6 (volenci městské obce versus volenci dosavadní radní elity) nastolovala v dějinách Jihlavy zcela unikátní situaci. Právě tento mimořádný stav stojí i za poněkud záhadným zápisem v městské knize z roku 1522, deklarujícím konsensus obou městských rad při přijetí nového regulativu. Podle některých historiků se jednalo o dva paralelně vystupující orgány a o doklad dočasného převzetí moci ze strany městské obce. Tento názor je však stěží obhajitelný. Zcela chybí jakékoliv doklady o vymezení kompetencí či případném rozhraničování vlivu, nemluvě ani o snaze některých z měšťanů využít nejasnosti podobného právního vztahu ke svému prospěchu. Takto hluboký zásah do městské správy by o sobě zanechal sérii kompetenčních žalob, resp. rozsudků. Odstranění „nejasností“ je možné dosáhnout prostřednictvím návratu k zápisu, který tyto nejasnosti vyvolal. Jedná se o první vepsaný záznam (resp. druhý – po oznámení dosazení rady) v městské knize zahájený formulí: *Wir Burgermaister unnd Rath auch die Geschwor- ten bayder Rath unnd die ganz Gemein in der Stat und aus den Vorstetten alhie zu*

85) Body předložené podkomořím zařadil do své kroniky Martin Leupold, s. 38.

86) Tamtéž, s. 64. Vstřícnost, jakou Vilém Kuna z Kunštátu projevovat vůči jihlavské, ale i dalším nepokojným moravským obcím, je až překvapivá. J. DRÍMAL, *Sociální boje v moravských královských městech*, s. 137, viděl v jeho jednání cílenou snahu podlomit vládu ve městech v době zápasů měst se šlechtou.

*der Iglaw...*⁸⁷ Tím je dána i jeho geneze. Je to předpis připravený na základě rozhodčího výroku komise vedené moravským podkomořím Vilémem Kunou z Kunštátu, zapracovaný do systému jihlavských právních norem. Ukazuje už výše naznačený stav politické komunikace mezi dvěma subjekty – institucí městské rady, resp. tří rad na jedné straně a rozšířené městské obce, resp. „spříseženstva“ na straně druhé. Právě role a vymezení městské obce jsou v daném zápise pozoruhodné. Na rozdíl od starší doby, kdy bylo obvyklé nahrazovat konsensus vycházející ze shromáždění městské obce souhlasem tří městských rad (minulé, současné a budoucí), zde vystupuje městská obec ve značně rozšířené podobě a kromě měšťanů zahrnuje i obyvatele předměstí. Zápis tak zároveň dokládá, že ještě v první polovině roku 1522 bylo postavení městské obce v jihlavském politickém systému stále velmi silné. Důkazem jsou skladby městských rad jmenovaných v letech 1521 a 1522. V radě z roku 1522 se však současně začínají projevovat tendence, jejichž zvýraznění se dostavilo v následujících letech.

Tabulka 3: Složení jihlavské městské rady jmenované v roce 1522⁸⁸ a účast jejích členů v předchozích i následujících konšelských sborech

Augustin Fridusch	1515, 1518, 1522
Bartholomeus Pellifex	1522, 1525, 1528, (1531)
Erhard Pileator	1522, 1525, 1528, (1531)
Nicolaus Lidl	1514, 1517, 1518, 1521, 1522, 1524
Paul Lanczifusor	1522, 1525, 1527
Paulus Schinowicz	1521, 1522, 1524, 1527, (1530)
Sebastianus Spisser	1518, 1522
Stanislaus Feierabent	1516, 1519, 1522, 1525
Steffanus Sweidnitzer	1515, 1518, 1522, 1525
Wenczeslaus Losinczer	1522
Wenczeslaus Nimertheim	1522, 1525, 1527
Wincensius Schlegl	1518, 1522

Prvá z tendencí, na které je třeba upozornit, souvisí s (ne)pronikáním nových konšelů mezi příslušníky radní vrstvy. Pouze jeden z pěti nových konšelů dosazených v roce 1522 už nevystupoval v žádné z následujících městských rad, zatímco v předchozím sboru bylo hned pět osob, jejichž politická kariéra de facto končila jedním mandátem. V zásadě můžeme hovořit o zahájené restrukturalizaci radní vrstvy prostřednictvím kooptace nových měšťanů. Tito „noví“ muži se pak úspěšně ucházeli o konšelský úřad v již dříve uplatňované zhruba tříleté kadenci. Do rady v roce 1522 vstupovalo znovu pět zcela nových postav, ke kterým bychom měli

87) SOkA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 7 (M) – Městská kniha VI soudní (1514–1529), fol. 165v–166v, citát na fol. 165v.

88) Tamtéž, fol. 165r.

patrně přičíst *Paula Schinowicze*, byť svoji kariéru zahájil v předchozím roce a lze jej (zřejmě) počítat mezi kandidáty prosazené vůlí městské obce. Pokud u *Paula Schinowicze* připustíme výjimku, lze opět uvažovat o sestavení jihlavské rady v poměru 6 : 6, jenž vyjadřoval rozdělení moci mezi městskou obec a „starou“ radní elitu. Čtyři z těchto pěti osob se následně staly členy minimálně dalších dvou městských rad, a to v dříve zvykově nastavených pravidlech, tj. cca každé třetí funkční období rady. Při pohledu zpět navíc zjišťujeme, že hned čtveřice ze jmenovaných konšelů už spolu v radě zasedla, a to v mandátu zahájeném v listopadu roku 1518.

Srovnání kariér šesti „nových lidí“ v po sobě jdoucích radách z let 1521 a 1522 ukazuje na budoucí problém. V roce 1521, kdy moc městské obce gradovala, se zřejmě členy rady stávali ti zástupci městské obce, kteří byli méně nakloněni kompromisu. Odchodem z úřadu také jejich kariéry ve službách města obvykle končily. Výběr druhé série konšelů a jejich budoucí angažovanost v městských radách dokládá, že tito zástupci již snáze nacházeli společnou řeč se svými protějšky. Jestliže na jedné straně politického pole probíhal proces restrukturalizace radní vrstvy spojený s nalézáním kompromisu mezi „starými“ a „novými“ členy radní vrstvy a s jejich postupným přesunem do nově se definující elity, nemohl tento vývoj zůstat bez následků na politiku městské obce. Analogicky jako u rady dalších podobných městských sporů se vůči sobě vyhraňovala kompromisně a radikálně naladěná křídla. Neuvážené vystoupení proti královu vyslanci bylo zřejmě výsledkem dočasného převážení radikálnějšího spektra městské obce. Tyto spíše tušené než přímo doložené pohyby se projevují i ve skladbách dalších městských rad.

V roce 1523, opět v červenci, dosadil moravský podkomoří novou městskou radu, do níž bylo opět jmenováno několik nových lidí.

Tabulka 4: Složení jihlavské městské rady jmenované v roce 1523⁸⁹ a účast jejich členů v předchozích i následujících konšelských sborech

Ambrosius Doleator	1523, 1527, (1529)
Augustin Matern	1523, 1527
Caspar Ondraczko	1523
Georg Krosl	1516, 1519, 1523, 1527, (1529)
Jacobus Schausichselber	1515, 1518, 1527
Johannes Lerntrög	1516, 1519, 1523, 1527, (1529)
Johann Pauspertl	1518, 1523
Johannes Schindel	1515, 1516, 1519, 1523, 1527, (1530)
Martin Pfarherr	1523, 1527
Paulus Pescale	1514, 1517, 1519, 1523, 1527, (1529)
Steffanus Harder	1519, 1523, 1527
Wolff Leczelter	1523, 1527, (1529)

89) Tamtéž, fol. 183v–184r.

U pěti z dvanácti konšelů nelze doložit jejich dřívější účast v městských radách. Můžeme spekulovat, zda se v tomto případě stále pohybujeme v poměrech 6 : 6 (jestliže zvážíme omezenou angažovanost *Johanna Pauspertla* v předchozích radách) nebo 5 : 7 v neprospěch *homines novi*. Daleko významnější pro další úvahy je však skutečnost, že se s částí nových radních opět setkáváme v dalších konšelských sborech. Zřejmě ve svém politickém směřování následovali *Paula Schinowicze* a cíleně se podíleli na budování nové radní vrstvy. Postupnou proměnu politického pole v Jihlavě spojenou s přebíráním iniciativy předrevolučními elitami (rozšířenými o část předáků nepokojné městské obce) ale charakterizuje jiná, dosud málo zohledňovaná zpráva. V prosinci roku 1523 se na radní obrátil minoritský kustod moravských konventů a oznámil jim, že do Jihlavy vysílá nového kvardiána, neboť ten dosavadní vyvolával spory s městskou radou. Z Jihlavy tak musel odejít muž, který svým kázáním a iniciativou přispěl k vypuknutí nepokojů v roce 1520 a jehož odvolání se neodvážili iniciovat předchozí konšelé. Konzervativní obrat nakonec dokonal přímý zásah krále Ludvíka Jagellonského v následujícím roce.⁹⁰ Panovník reagoval na novou vlnu nepokojů a na urážku královského majestátu mnohem důsledněji, než tomu bylo v roce 1520, a nyní dopřával mnohem více sluchu vyslancům radní vrstvy. Za podklad dalšího jednání byl dokonce zvolen jejich manifest o 24 bodech připravený někdejšími konšely, jenž měl být projednáván před královským trůnem přímo v Budíně. Vzhledem k předchozím úvahám o složení městských rad nás přirozeně budou zajímat i dvě nově dosazené městské rady z let 1524 a 1525.

Tabulka 5: Složení jihlavské městské rady jmenované v roce 1524⁹¹ a účast jejích členů v předchozích i následujících konšelských sborech

Ambrosius Pellifex	1514, 1517, 1524, 1527
Andreas Chiczmagl	1518, 1524, 1527
Andreas Merchni pistoris	1514, 1517, 1524, 1527
Georgius Frendl	1524, 1527
Georgius Maczko	1514, 1517, 1521, 1524
Laurencius Staruska carnifex	1514, 1517, 1524, 1527, (1530)
Michel Stucz	1524, 1527
Nicolaus Lidl	1514, 1517, 1518, 1521, 1524
Paulus Schinowicz	1521, 1522, 1524, 1527, (1530)
Simon Seysenpeck	1524, 1527
Steffanus Schmilauer	1514, 1517, 1524, 1528, (1531)
Wolfgang Fellenbaum	1517, 1524, 1527, (1530)

90) František HOFFMANN – Karel KŘESADLO, *Městská správa Jihlava. Inventář I. Listiny (1240) 1269 – 1900 (1929)*, Jihlava 1971, s. 90, č. 334. Název fondu byl později změněn na Archiv města Jihlava.

91) SOkA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 7 (M) – Městská kniha VI soudní (1514–1529), fol. 202r.

Tabulka 6: Složení jihlavské městské rady jmenované v roce 1525⁹² a účast jejích členů v předchozích i následujících konšelských sborech

Augustin Segenschmidt	1525
Baltazar Jungmaier	1525,1528
Bartholomeus Pellifex	1522, 1525, 1528, (1531)
Erhard Pileator	1522, 1525, 1528, (1531)
Martin Witerberger	1525, 1528, (1531)
Matheus Spiczperel	1525, 1528
Mathias Lidl	1525, 1528, (1531)
Nicolaus Vinzenz	1516, 1519, 1525
Paul Lanczifusor	1522, 1525,1527
Stanislaus Feierabent	1516, 1519, 1522, 1525
Steffanus Schweinitzer	1515, 1518, 1522, 1525, 1528
Wenczeslaus Mesator	1516, 1519, 1522, 1525
Wincencius Schlegl	1516, 1522, 1525

Už v předchozích řádcích bylo konstatováno, že hodnocení proměn politického pole vystavené čistě na sledování (ne)účasti jednotlivých osob v konšelském sboru může být zavádějící. Například v radě jmenované v roce 1525 se poprvé objevil *Mathias Lidl*, kterého bychom ale jen stěží mohli považovat za reprezentanta obce, už proto, že jeho starší příbuzný a několikanásobný radní *Nicolaus Lidl* se právě v této době stahuje z politiky a postupně mu přenechává své místo. Nástup *Mathiase Lidla* nebyl příchodem „nového“ člověka, nýbrž jen výměnou v rámci jedné, v městské správě se angažující rodiny. Podobně tomu zřejmě bylo v jiných časových úsecích u Václava a Kašpara Ondračky či Martina a Lukáše Leupolda. Srovnání počtu nově příchodících konšelů s počtem radních zastávajících svůj úřad opakovaně přesto nabízí zajímavé podněty k dalším úvahám.

Tabulka 7: Vývoj poměru nových a opakovaně jmenovaných členů jihlavské městské rady v letech 1521–1532

1521	1522	1523	1524	1525	I/1527	XII/1527	1528	1529	1530	1531	1532
6 : 6	6 : 6	5 : 7	3 : 9	5 : 7	1 : 11	0 : 12	3 : 9	4 : 8 ⁹³	3 : 9 ⁹⁴	5 : 7 ⁹⁵	2 : 10 ⁹⁶

92) Tamtéž, fol. 222v–223r.

93) SOKA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 9 (M) – Městská kniha VIII radní (1529–1542), fol. 1r.

94) Tamtéž, fol. 22v–23r.

95) Tamtéž, fol. 40v.

96) Tamtéž, fol. 70r.

František Hoffmann ve výše vzpomenuté glose konstatoval, že i v systému tří střídajících se rad docházelo k mírné fluktuaci osob. Příchod dvou či tří nových tváří do městské rady při jejím dalším funkčním období můžeme považovat za přirozený. Postupné omezování příchodů nových jmen zahájené jmenováním konzervativní rady v roce 1524 ale nelze interpretovat jako náhodnou změnu. Hned šest členů této rady zastávalo konšelský úřad minimálně od roku 1514, zastávali jej opakovaně a lze je proto pokládat za příslušníky původní radní vrstvy. Záměrně hovořím o této radě jako o konzervativní, neboť svojí skladbou se vrací před vystoupení městské obce.

Doménou „staré“ vrstvy zůstávalo navzdory nepokojům například složení skupiny přísežných na ročních soudech. Už výše bylo předesláno, že obvyklou sestavu ročních soudů před rokem 1520 představovala dvojice či trojice radních, doplněná o bývalého konšela z některé z předchozích rad. Ani vypuknutí nepokojů nezanechalo na tomto orgánu výraznější stopy. Přísežné, kteří pocházeli z okruhu osob s vícenásobným mandátem započatým ještě před rokem 1520 („stará“ radní vrstva), opět doplnil někdejší konšel. Obvykle ale nešlo o radního s mandátem z předchozího roku, jeho funkční období dělil odstup i několika let. U všech přísežných ročních soudů přitom platilo, že náleželi do radní vrstvy. Na základě dochovaných pramenů sice nelze soudit, jaký mohl být vliv ročního soudu v aktuálních politických událostech, cílené udržování této instituce pod kontrolou „staré“ radní vrstvy je však důležitou indicií jeho významu.

Výše řečené lze shrnout konstatováním, že do skladby jihlavské městské rady vstoupila v roce 1521 řada měšťanů dosazených iniciativou městské obce. Nešlo o orgán stojící proti stávajícímu konšelskému sboru, ale o společný, kompromisní radní sbor. Oproti novým radním prvního roku změny se většina nových tváří záhy zařadila do přeskupené radní vrstvy a začala rozvíjet svoji další kariéru v městské správě. Po oslabení vlivu městské obce proud nových konšelů zeslábl a ke slovu se významnější měrou dostaly starší elity. Obtížné je přitom stanovit míru, do jaké ztratily svoji reálnou moc. Skupina „starých“ radních rodů byla bezpochyby lépe obeznámena s mechanismy řízení chodu města a dokázala díky své politice kontrolovat chod dalších institucí.

Politická komunikace

Dostáváme se tak k jevu, který byl už mnohokrát popsán na příkladu jiných měst. Radní elity, jež se dlouhodobě věnovaly správě města, současně získávaly sociální kapitál v podobě kontaktů i mimo vlastní městské prostředí a v době krize (obvykle) dokázaly tento sociální kapitál využít.⁹⁷ V případě jihlavského urbánního konfliktu nejsme sice podrobně informováni o politické komunikaci rivalů vůči vlivným figurám domácího politického pole, ale důležité indicie k úvahám o schopnosti

97) Z řady příspěvků srov. např. Christian JÖRG, *Gesandte als Spezialisten. Zu den Handlungsspielräumen reichsstädtischer Gesandter während des späten Mittelalters*, in: *Spezialisierung und Professionalisierung. Träger und Foren städtischer Außenpolitik während des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*, edd. Christian Jörg – Michael Jucker, Wiesbaden 2010 (= *Trierer Beiträge zu den historischen Kulturwissenschaften* 1), s. 31–63.

získávat vlivné přímluvce můžeme získat z korespondence zabývající se působením proluterského kazatele Pavla Sperrata. Tento z Vídně příšedší intelektuál se ihned ocitl v pozornosti olomouckého biskupa a město vynaložilo mnoho energie na (vposledku) neúspěšnou snahu o změnu stanoviska krále Ludvíka Jagellonského, který stupňoval svůj tlak na vyhoštění „bludného kazatele“. Jihlavští se poměrně úspěšně dokázali ucházet o přímluvu českých i moravských zemských a dvorských úředníků. V polovině srpna roku 1522 dala jihlavská městská rada sepsat doporučující list, jímž prosila o královské slyšení pro městské poselstvo vedené radním *Sebastianem Spisserem* a jakýmsi Janem, který byl tehdy jedním ze čtyř obecních starších a v delegaci zastupoval obec. Na jednu stranu tento dokument dokládá respektování nového modelu rozložení moci v samotném městě, jež se promítlo i do složení poselstva, na stranu druhou stranu je uvedení „Jana“ pouhým jménem bez přídomku velmi neobvyklé při srovnání s dalšími jihlavskými záznamy uvádějícími jména osob. Nejednalo se přitom o písařské opomenutí. Týž den vyšel z jihlavské kanceláře ještě další list, tentokrát adresovaný Vojtěchovi z Pernštejna, kterého městská rada prosila o přímluvu na panovnickém dvoře a jehož pozornosti doporučila oba jmenované, přičemž jejich jména jsou uvedena nezměněným způsobem. Obecní starší „Jan“ opět nebyl blíže specifikován. To *Sebastianus Spisser* pro nás není tak neznámou osobou. Jednalo se o radního jmenovaného do úřadu už v listopadu 1518 a zastávajícího druhý mandát od července roku 1522 (viz výše tabulku 3). Jmenování městským delegátem se tak dostalo osobě, již můžeme počítat mezi příslušníky „staré“ radní vrstvy, která se pozvolna vracela k moci. Pravděpodobně to byl také *Sebastianus Spisser*, na jehož bedrech ležela hlavní tíha odpovědnosti za svěřený úkol.⁹⁸

V roce následujícím se složení jihlavského poselstva změnilo. V dubnu roku 1523 adresovali jeho dva předáci králi list, jenž se ve dvou redakcích zachoval v jihlavských pramenech. Těmito delegáty byli *Mathias Lidl* a *Johannes Stubick*. Stojí za zmínku, že ve starší redakci dokumentu se oba měšťané sami jmenovitě uvedli, kdežto v mladší volili lakonické označení „poslové z Jihlavy“. Tentokrát už nešlo o akt pověření, kterým je zmíněná osoba doporučována něčí přízni. Sdělení listu je odlišné. Oba vyslanci uváděli argumenty, jimiž hodlali získat shovívavý postoj krále vůči Pavlu Sperratovi, a odvolávali se i na stanovisko říšských knížat na sjezdu v Norimberku vůči ranému Lutherovu učení. Jihlavští poslové v listu nevysvětlují svůj mandát, proto se v textu neobjevuje žádná zmínka o roli obce. Oba měšťané i městská komunita, kterou zastupují, jsou prostě poddaní Jeho královské Milosti. *Johannes Stubik* nezastával v roce 1523 úřad konšela a s funkcí radního měl svoji zkušenost z „dlouhého mandátu“ rady jmenované v říjnu roku 1519. Je proto málo pravděpodobné, že by o dva roky později reprezentoval obec jako jeden ze „starších“. *Mathias Lidl* byl potvrzen do městské rady až v listopadu 1525 a po dvou letech si svůj mandát zopakoval. Více pozornosti než *Mathias* navíc poutá jeho příbuzný *Nicolaus Lidl*, jenž ve sledovaném období náležel mezi radniční rekordmany s pěti mandáty. *Johanna Stubika* i *Mathiase Lidla* můžeme podle všeho přiřadit ke

98) SOkA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, Stará registratura, sign. 1350/7 a 1350/8.

„staré“ radní vrstvě a jejich angažovanost nahrává dvěma tezím: 1) Složení a působení městské rady s mandátem od července 1522 odpovídá postupnému obnovování vlivu „staré“ radní vrstvy, byť částečně obměněné o nové měšťany v průběhu několika let od vypuknutí městských nepokojů. 2) Sociální kapitál příslušníků „staré“ radní vrstvy převyšoval sociální kapitál (tj. stávající kontakty, ale i schopnost navazovat nové, pohybovat se v sociálně odlišném prostředí dvora či zemských shromáždění apod.), kterým disponovali reprezentanti obce.

I když při ověřování těchto tezí můžeme hovořit pouze o indiciích, lze jich shromáždit přesvědčivý počet. Již v prvním výnosu smírčí komise vedené moravským podkomořím Vilémem Kunou z Kunštátu musel být řešen spor mezi konšely a obcí o náklady na poselstva do Budína. Obec požadovala, aby útrata, kterou nyní *páni starší* [tj. radní] *do Budína jezdců učinili*, byla přičtena na jejich vrub a zaplatili ji ze svých prostředků. Už proto, že se tak stalo bez její vůle a schválení, se Kuna z Kunštátu nepřiklonil k takto radikálnímu řešení, ale nařídil, aby stejná suma byla přiřknuta obci i k její dispozici.⁹⁹ Obec tak pokračovala ve svém úsilí dostat městské finance pod svou kontrolu a argumentovala neužitečností podobných cest. Naopak „staří“ radní se v roce 1520 opírali o zavedené mechanismy. Cestu hned pěti osob (mohlo se však jednat i o více cest) si údajně nechali schválit vůli tří rad, což odpovídalo *starodávním řízením a dobrým zvyklostem*, a nic platit nehodlali, neboť prý jednali v zájmu některých *spolusousedů* i města jako takového.¹⁰⁰

Benevolentní postoj Viléma z Kunštátu vůči nepokojné obci ukázal omezení argumentační strategie stávající městské rady. Konšelé se na jednu stranu odvolávali na tradici, současně však obcházeli moravského podkomořího, který byl pověřen vyřešením sporu, a intervenovali přímo u krále. Porušováním Kunových kompetencí oslabovali radní i jeho postavení a není divu, že vedle kompromisu mezi protivnými stranami věnoval moravský podkomoří pozornost i opětovnému potvrzení své role ve správním systému markrabství. Do textu dokumentu včlenil moravský pán pasáž, že obec má zanechat všech postranních jednání a rozbíjů a při nespravedlnosti se má obracet na něho coby podkomořího nebo na jeho nástupce. Stejně tak má obec zanechat všech ustanovování spolků a zápisů. Současně podkomoří zdůraznil, že on je úředníkem královské komory, pouze jemu přísluší řešit spory a předkládat příslušná rozhodnutí králi: *aby každá strana ne pokoutně ani skrze které osoby postranní, než skrze mne při králi Jeho Milosti [...] jednali*.¹⁰¹

Neúspěch „staré“ radní vrstvy u rozhodčích komisí sestavených z moravských pánů vedl k jejímu zvýšenému úsilí o předložení celé pře samotnému panovníkovi. Důležité je, že jihlavští radní nevystupovali v tomto svém úsilí sami, ale na panovníka se současně obraceli konšelé z Brna, Znojma i Olomouce a představitelé vlády ve městě dokonce koordinovali své kroky. V listopadu roku 1523 vyzvala olomoucká městská rada konšely ze zmíněných měst, aby se společně setkali v Brně a poradili se o společném postupu proti šlechtickým snahám o omezení svých výsad. Je

99) Martin Leupold, s. 34.

100) Tamtéž, s. 37.

101) Tamtéž, s. 40.

pravděpodobné, že na setkání probíhala koordinace i v jiných oblastech.¹⁰² Prvním signálem nastávajícího obratu byl příjezd králova posla Žibřida z Bobolusk, jemuž se dostalo nemilého přivítání. Symbolické napadení panovníkova zástupce lze v Leupoldově kronice vnímat jako jeden z důvodů pro zvýšenou angažovanost krále i jako osten namířený vůči Kunovi z Kunštátu, který měl údajně s obcí dobré vztahy a zastával se jejích zájmů u krále.¹⁰³ Samozřejmě se nabízí otázka, co v Žibřidově vystoupení vyvolalo tak prudkou reakci ze strany městské obce. Při hledání odpovědi se musíme opět trochu vrátit v čase.

Podle soudu Jaroslava Dřímala vydal Ludvík Jagellonský už 21. května 1521 mandát, jímž jednoznačně podpořil městskou radu, vytkl obci řadu excesů a pohrozil trestem smrti těm, kteří by roznášeli listy k ostatním moravským obcím. Tento mandát však Ludvík nakonec neuplatňoval, nechal se přesvědčit moravským podkomořím Vilémem Kunou z Kunštátu, aby záležitost ponechal v jeho ruce. Teprve o tři roky později král znovu přistoupil k řešení nepokojů, mandát opět vydal a my jej dnes najdeme mimo jiné opsaný v jihlavské kronice Martina Leupolda.¹⁰⁴ Když si chceme Dřímalovu tezi ověřit, narážíme bohužel na problém, že v příslušné sbírce listin Archivu města Brna dnes už není možné mandát dohledat. Domnívám se, že pravděpodobnějším vysvětlením než (ne)uplatňování panovníkovy vůle je, že došlo k sekundární chybě při vrocení dokumentu a tento mandát pochází až z doby o tři roky mladší, z května roku 1524.¹⁰⁵ Návaznost výše popsaného sledu událostí utváří pravděpodobnější verzi než teze o vydání a následném neuplatňování velmi přísného Ludvíkova mandátu. Domnívám se, že společná iniciativa městských rad moravských zeměpanských měst ze závěru roku 1523 vedla k rozhodnutí panovníckého dvora výrazněji zasáhnout do vnitrourbánních záležitostí. Ludvík Jagellonský radikálně změnil dosavadní linii politiky zastávanou Kunou z Kunštátu a postavil se na stranu městských rad. Tento výklad podporuje několik indicií. Můžeme se opřít o pozdní zmínku Leupoldovy kroniky o vystoupení reprezentantů městské obce, kteří měli údajně zabránit zveřejnění Ludvíkova mandátu. Signifikantní je i samo překvapení zástupců obce, kteří nevěřili tak radikálnímu obratu a obviňovali radu z podsouvání falešných panovníkových rozhodnutí ještě po několik následujících měsíců.¹⁰⁶ Jihlavská městská rada byla v této době velmi iniciativní a vedla korespondenci se svými moravskými protějšky. V listu z 2. září 1524 tak žádala brněnské konšely o podpoření své záležitosti u krále a současně sdělovala, že dostala od

102) S koordinovaným postupem městských rad proti obcím spojil brněnskou schůzku J. DŘÍMAL, *Sociální boje v moravských královských městech*, s. 138. Regest pozvání Olomouckých byl otištěn v edici *Die Regesten oder die chronologischen Verzeichnisse der Urkunden in den Archiven zu Iglau, Trebitsch, Triesch, Gross-Bitesch, Gross-Meseritsch und Pirnitz I/1*, ed. Petr CHLUMECKÝ, Brünn 1856 (= *Die Regesten der Archive im Markgrafthume Mähren I*), s. 45, č. 298.

103) Martin Leupold, s. 63.

104) J. DŘÍMAL, *Sociální boje v moravských královských městech*, s. 150 a 159.

105) Mohlo jít o opis? Proč by jinak brněnská městská rada držela originál. Víme, že tehdejší brněnský městský písař Jan Munka z Ivančic dával radu soudobých listů opisovat nad rámec svých kancelářských povinností. K jeho kronikářskému dílu podrobněji Jaroslav DŘÍMAL, *Kroniky a pamětní knihy městských písařů brněnských v době předbě[lo]horské*, Brno v minulosti a dnes 2, 1960, s. 82–124, zde s. 82–99.

106) Martin Leupold, s. 63.

Znojemských opisy listů, jež se vážou ke Kunovi z Kunštátu.¹⁰⁷ Zdá se tedy, že jihlavská městská obec byla (aniž to zatím tušila) vystavena dlouhodobé diplomatické ofenzivě protistrany, které nedokázala odpovídajícími prostředky čelit, a nashromážděné napětí se uvolnilo nepřátelským přijetím královského zástupce. Tím však obec jen přidala argumenty protivníkům.

Slyšení, jež Ludvík Jagellonský poskytl oběma stranám, definitivně zvrátilo misiky vah ve prospěch „staré“ radní vrstvy. V září se na budínském dvoře setkalo šest zástupců „rady“ a vyslanci „obce“. V pozdějším přípisku v jihlavské kronice je na straně „rady“ uvedeno dokonce sedm jmen: *Jacob Schausichselber* (ustanoven radním v letech 1514, 1518, 1523 a 1527), *Lucas Leupoldt* (1516, 1519 – dlouhý mandát, 1527), *Stanislaw Feierabendt* (1516, 1519 – dlouhý mandát, 1522, 1525), *Johan Geschl* (1518, 1528), *Sebastian Spisser* (1518, 1522), *Wenczeslaus Niemertheim* (1522, 1525, 1527) a *Augustinus Matern* (1523 a 1527).¹⁰⁸ Pět ze jmenovaných mělo zkušenosti s konšelským úřadem ještě před vypuknutím povstání, přičemž dva z nich byli navíc součástí rady, proti níž byly namířeny nepokoje. Dva posledně jmenované lze počítat k měšťanům, kteří se začlenili do přetvořené radní vrstvy. Můžeme spekulovat, zda bylo jejich jmenování záměrným krokem. Pokud ano, mohlo být jeho smyslem demonstrovat konsensus mezi „starou“ radní vrstvou a umírněnou částí obce před královským dvorem. Radní změnili svoji argumentační strategii. Oproti akcentu kladenému na tradici se mottem shromážděných stížných článků stala neposlušnost vůči královské moci, resp. jejím zástupcům. Konšelům se svojí argumentací podařilo vrátit na počátek sporu a pominout již vydaná rozhodnutí moravského podkomořího. Seznam zahrnoval radou neschválená shromáždění, volbu čtyř starších, zásahy do obnovování rady, uzurpování práva kontrolovat městské finance, hanobení rady a již zmíněné zanesení těla zemřelého tovaryše před radnici. Nemluvě o tom, že si reprezentanti obce údajně vynutili přečtení korpusu městských privilegií. Na obec se ale z pohledu královské moci snášela i vážnější obvinění, a to ze zadržování královských mandátů, z volného disponování s královským úrokem či ze zákazů cest za panovníkem, vše *wider Gott ehr und recht*. Z tohoto pohledu byly další stížnosti na neoprávněné šenkování vína apod. méně podstatné.¹⁰⁹

Výčet stížných článků, jakkoli ovlivněný politickými zájmy „staré“ radní vrstvy, je pro poznání situace v Jihlavě po vypuknutí první vlny nepokojů nesmírně cenným pramenem. Jejich text dokládá, že navzdory formálnímu fungování městské rady v nezměněném složení si skutečně část moci pro sebe uzurpovala „obec“. Již zmiňovaná shromáždění, zvolení obecních starších a jejich 24 pomocníků společně s cechy nárokuje si spolu s vyrytím pečeti i svůj posun v postavení právních institucí nebyly jedinými projevy revoluční situace. Obec si dále vynutila kontrolu zvonů a s jejich pomocí oznamovala svá shromáždění, podařilo se jí dosadit vlastního rychtáře a její dva zástupci obcházeli domy a zajišťovali podporu obci. To už jsou známky redistribuce moci a sociálního tlaku, který známe i z prostředí jiných

107) Archiv města Brna, Sběrka listin, mandátů a listů, inv. č. 1129, 2. září 1524. Za mimořádnou ochotu a pomoc s objasňováním záhadného Ludvíkova mandátu děkuji touto cestou dr. Haně Jordánkové.

108) Martin Leupold, s. 63.

109) Tamtéž.

vzbouřených komunit, a vypovídají o pokusu vytvořit alternativní prostor politické komunikace. Dva radní dokonce skončili z vůle obce na dva týdny ve vězení. „*Lucas* byl beze vší příčiny sesazen z rady, ačkoli byl králi i nám velmi užitečný,“ zaznělo ve stížnostech „staré“ radní vrstvy.¹¹⁰ Většinu zmíněných výhrad nedokládají prameny pocházející z jednání před moravským podkomořím. Současně je třeba říci, že nashromážděných stížných článků reflektujících v různých variantách zásadní propad autority městské rady, jakkoli její právní trvání sahalo až do jara roku 1521, je tolik, že nám umožňují udělat si určitější představu o nástrojích, které vzbouřená obec využívala vůči městské radě, resp. ve své snaze vynutit si podíl na moci. Svoji legitimitu obec čerpala z opakovaných shromáždění, pro jejichž svolávání využívala zvony. Kontrola tohoto primárního akustického média urbánního prostoru byla o to důležitější, že široce definovaná „obec“ v této době pravděpodobně zahrnovala nejen měšťany podle městského práva, ale i tovaryše či obyvatele předměstí.

Tvrdé jádro institucionalizující se obce představovaly cechy, jež disponovaly hierarchicky uspořádanou vnitřní strukturou a osvojenými nástroji komunikace dovnitř i vně své korporace. Důležitou roli pro svolávání shromáždění i formování široké sociální koalice sehrál kvardián minoritského kláštera, který byl v roce 1522 na žádost městské rady z Jihlavy stažen řádovým provinciálem. Časová blízkost příchodu kazatele Pavla Sperrata, jenž našel své působiště v jihlavském farním kostele spojeném více s radními rody a cechem sladovníků, nabízí lákavé vysvětlení ohledně volby právě Jihlavy. Můžeme připustit, že kazatel byl záměrně pozván, aby oslabil či nahradil vliv řečeného minority. Na druhou stranu je třeba konstatovat, že pro verifikaci této možné souvislosti chybí prameny. „Stará“ radní vrstva si přitom, jak ukázal rozbor v předešlé kapitole, udržovala kontrolu nad městskými písemnostmi a jakoukoliv ingerenci do své oblasti vnímala velmi úkorně.

Přenesení sporu na půdu královského dvora bylo jejím důležitým vítězstvím. V česky psaném rozhodnutí Ludvíka Jagellonského z konce října roku 1524 král nejprve pojmenoval kroky obce, které považoval za útok na panovnický majestát. Ve svém listu spojil argumenty předložené vyslanci rady s útokem na Žibřida z Bobolusk, vzápětí vzal pod svoji ochranu „staré“ radní i jejich potomky a nařídil moravskému podkomořimu jejich opětovné uvedení do konšelského úřadu. Jak přitom dokládají výše připojené tabulkové přehledy, řada „starých“ radních našla své místo i v nedávno jmenovaných konšelských sborech, byť potvrzovaných v modelu 6 : 6. Ani „stará“ radní vrstva nebyla nikdy zcela odstavena od moci. Argumentace přebíraná panovnickou kanceláří je především dokladem její úspěšné komunikační strategie, v níž se konšelé důsledně vraceli na samotný počátek nepokojů. Král spojil

110) Tamtéž. V městské radě jmenované v roce 1519 spolu zasedli dva měšťané se jménem *Lucas*. Byl to děd kronikáře Martina Leupolda a *Lucas Lucziczzer*. Vzhledem k budoucí koexistenci *Lucase Leupolda* v nově jmenovaných radách s osobami vybranými obcí a rovněž díky dokladu z ledna 1521, který *Lucase Leupolda* stále zachycuje jako jednoho z konšelů, se přikláním k identifikaci *Lucase* jako *Lucase Lucziczera*, jehož úřední kariéra patrně skutečně skončila spolu s radou z let 1519–1521. (Byl to už jeho druhý zachycený mandát, dříve byl jmenován do úřadu v roce 1516, mimochodem opět s *Lucasem Leupoldem*.)

pozdvížení obce proti městské radě s útokem na svůj majestát. Radní byli, stejně jako panovníkův posel, označeni za královské úředníky a Ludvík Jagellonský hodlal vzpurnou obec potrestat. O smířícím řízení nepadlo ani slovo. Nově zřízené komisi král svěřil z pohledu dvora pouze lokální záležitosti, především spor o šenkování vína. Pozoruhodné bylo složení nové komise, které předsedal vratislavský biskup a jejímiž členy byli hofmistr uherského dvora Ondřej Trepka z Obrazejowic a Jiří Žabka z Limberka.¹¹¹ Ondřej Trepka pocházel z Polska, ale rychlý úřední vzestup jej čekal až na uherském dvoře. Svého krále doprovázel i v jeho posledních okamžicích na útěku z moháčského bojiště. Svoji smrt našel v bažinách nedaleko od něj.¹¹² Původ Jiřího Žabky bývá spojován s litevským prostředím, pravděpodobnější však je, že byl domácího měšťanského původu. Výhodným sňatkem i schopností kumulovat majetek se rychle domohl společenského vzestupu a v době jihlavského sporu byl místokancléřem panovníkovy kanceláře.¹¹³ Přinejmenším oba posledně jmenovaní náleželi k nejbližšímu Ludvíkovu okruhu a zároveň neměli výraznější vazbu na přední moravské zemské úřady, na rozdíl od předchozí rozhodčí komise vedené moravským podkomořím Vilémem Kunou z Kunštátu. Arbitři, ačkoli se jejich rozhodování ubíralo jiným směrem, svým složením dovršili obrat v řešení jihlavských sporů.

Městská obec byla touto ofenzivou zaskočena. Její reprezentanti zjevně očekávali, že se budou řešit pouze nově vzniklé třenice (zejména již zmíněný spor o šenkování vína) a starší spory pokládali za již ukončené. Jak dokládá svědectví z budínské audience, zástupci obce se odvolávali na rozhodnutí Kuny z Kunštátu, vyžádali si jeho přítomnost a byl to také podkomoří, kdo mohl dosavadní průběh zvrátit. Vyslanci rady si toto nebezpečí uvědomovali a apelovali na krále, že podkomoří není stranou sporu a že do Budína byli pozváni pouze oni a zástupci obce. V kronice Martina Leupolda se vyslanci obce od počátku ocitají v defenzivě. Kronikář tento dojem umocnil záměrným porušením chronologie vydaných dokumentů. Proces následně vypadá jednoznačně a jeho gradace je dosaženo vsazením čtveřice měšťanů zastupujících obec do vězního vězení. Nebyla to však pouhá obratnost „staré“ radní vrstvy, která sehrála v případě svoji roli. Jak vyplývá z Leupoldovy kroniky, posel jihlavské obce, jenž měl získat informace o dění na budínském dvoře, nebyl ze strany obce vybaven příslušným mandátem a totéž platí i o jednom z uvězněných, který do Uher vyrazil zcela o své újmě. Rozdíl ve zkušenostech stran pohybu

111) SOKA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Listiny, inv. č. 96.

112) Více Zdeněk VYBÍRAL, *Bitva u Moháče. Krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526*, Praha 2008, zvláště s. 75. Za lokalizaci Trepkova predikátu děkuji touto cestou kolegovi Petru Kozákovi. Obrazejowice leží v Malopolsku a sám Trepka bývá v některých pramenech uváděn jako *Polonus*.

113) Ladislav HOŠÁK, *Panství dolnokounické za Žabků z Limberka (1532–1566)*, Jižní Morava 6, 1970, s. 27–36. K litevskému původu rodu se naopak přiklonil Marek STARÝ, *Přijímání moravských a slezských šlechticů do panského stavu Království českého v 16. a na počátku 17. století*, in: Korunní země v dějinách českého státu II. Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století, edd. Lenka Bobková – Jana Konvičná, Praha 2005, s. 251–288, zde s. 286–287.

v sociálně a mocensky odlišném prostředí byl mezi oběma delegacemi naprosto markantní.¹¹⁴

Budínské rozhodnutí odmítla jihlavská obec akceptovat s argumentem, že je v rozporu se zprávami, jež sama dostávala od svého delegáta, a odmítla respektovat i královský mandát. Své úsilí hodlala ústy svého mluvčího *Marcuse Reindlera* zaměřit na nové setkání s králem na sněmu v Brně. Vyslanci rady podobný vývoj očekávali, a tak se raději zastavili zhruba jednu míli od Jihlavy v městečku Brtnice a vyčkávali na další vývoj situace. Martin Leupold si s odstupem několika generací dal velmi záležet na popisu rozničené atmosféry v jihlavských ulicích, stejně jako na zapsání výhrůžek smrti, které se snášely na hlavy radních. Horké hlavy však postupně vychládaly a radní mohli nejen poslat pro své posly do Brtnice, ale také napravit záležitosti s vánočním výčepem vína. Delegace, jež odjela do Brna, kde měl být na sněmu vyhlášen výrok smírčí komise, nakonec dosáhla jediného, a to propuštění svých druhů z vězení. Stalo se tak nicméně pouze pod podmínkou, že novou přísahou obec obnoví svoji poslušnost vůči králi i městské radě.¹¹⁵

Právě obnovení poslušnosti představovalo společný motiv výnosů opouštějících panovnickou kancelář. Mezi jejich adresáty patřily i jihlavské cechy. Vedle opakujícího se důrazu na respekt vůči královskému majestátu dokumenty prozrazují, jaký druh politického jednání považovaly centrální autority za nepřijatelný. Mnoha řečnickými obraty je postihováno nezávislé shromažďování, ať na úrovni obce nebo cechů, nezávislá volba reprezentací a ustavování organizační struktury, nebo dokonce spolků zaručených společnými zápisy. K řečenému náleží také zhotovení vlastních pečeti jihlavskými cechy. Král Ludvík uzmul obci právo výraznějšího zasahování do městských záležitostí. Už žádná volba čtyř starších, neřkuli jejich 24 zástupců, ale pouhé jmenování ambasadorů zájmů obce z okruhu bývalých konšelů. Neuspěly ani argumenty o „nespravedlnosti“ či právu na protest v okamžiku, kdy rada nedodrží své povinnosti jednání v duchu obecného dobrého. Zničující povodeň, která v roce 1520 ještě akcelerovala napětí vyvolané předchozím drastickým dopadem morové epidemie (pozdější kronikář hovoří o smrti dvou tisíc osob), byla podle Ludvíka Jagellonského Boží vůlí a nelze z jejích následků jakkoliv vinit pány radní. Včlenění panovnických výnosů do textu kroniky petrifikovalo výklad událostí ze strany radní vrstvy a pro samotného kronikáře měla takto podaná interpretace i velmi osobní motiv díky angažovanosti jeho děda mezi nejaktivnějšími radními.¹¹⁶

114) Martin Leupold, s. 66. Kronikář tentokrát uvedl členy obou poselstev i jmenovitě. Jde o jednu z mála příležitostí k identifikaci osob spojených s politickým vystupováním obce. *Martha Riemera*, *Bastla Wachauffa* a *Simona Töpfera* doplnil o své vůli do Budína příšedší *Eyserne Mandl*, jenž se podle kronikáře nejvíce projevoval právě svými výpady proti městské radě. K těmto jménům můžeme přidat i *Michela Eyfrera*, ale stále jde o postavy, které se v městských pramenech objevují jen sporadicky (zpravidla v osobních finančních záležitostech) a rozhodně ne v žádném z pozic spojených s městskou radou. Na rozdíl od osob s násobným držením radního mandátu nejsou zmiňováni ani jako držitelé nemovitostí coby orientačních bodů. Naopak *Lucas Leupold* a další příslušníci radní vrstvy drželi nemovitosti v oblasti náměstí nebo v přilehlých prestižních ulicích.

115) Tamtéž, s. 70.

116) Tamtéž, s. 74.

Už bylo řečeno, že Martin Leupold ve své kronice pominul fungování kompromisních rad i restrukturování radní vrstvy. Jeho kolektivním hrdinou byli radní, resp. skupina konšelů ze tří po sobě jdoucích rad odpovídající politickým poměrům před vypuknutím městských bouřek. Kronikář neřešil správní nelogičnosti vyplývající z jím uplatňovaného schématu líčení, tedy to, jak mohli konšelé ze tří rad současně vystupovat jako reprezentanti města a být zároveň odstaveni od moci městskou obcí. Po opsání Ludvíkových mandátů konstatuje obnovení řádu ve městě, jmenování nové rady a nadto zmiňuje, že téhož roku se začalo v Jihlavě křtít v německém jazyce. Chystal si tak už půdu k jiné kauze, nesouvisející s městskými nepokoji. Pominul proto například snahu jihlavských soukeníků na udržení svého postavení v rámci městské society, jež vyústila v další oslovování publika, resp. v úsilí získat pro svoji věc vlivné přímluvce. Cechu šlo mimo jiné o zachování cechovní pečeti. Ještě na konci prosince roku 1524 se na jihlavskou radu obrátil nejvyšší kancléř Českého království Adam z Hradce a žádal ji, aby soukeníky nekrátila v jejich právech.¹¹⁷ Rada se ohradila proti ingerenci do městských záležitostí a naplňování královského mandátu,¹¹⁸ ale nakonec musela jednomu z nevlivnějších jihlavských cechů ustoupit. Na přelomu léta a podzimu následujícího roku Ludvík Jagellonský ustanovil pravidla, za kterých mohli soukeníci svoji pečeť používat.¹¹⁹

Závěrečné shrnutí

Jihlavské městské nepokoje v letech 1520–1524 časově, průběhem i požadavky nastolenými ze strany městské obce odpovídají tendencím, jež známe i z jiných korunních měst. Vymykají se však množstvím různých typů pramenů, které se k celé záležitosti zachovaly. Mezi těmito zdroji vyniká s časovým odstupem sepsaná *Kronika královského města Jihlavy* z pera Martina Leupolda. Je jen málo překvapivé, že kronikář své líčení pojal v legitimistickém duchu a hájil postavení a kroky městské rady. Důležitá je i osobní rovina, neboť mezi radními bychom našli autorova děda; charakter líčení nejstarších událostí pak dokazuje, že vedle písemností z městského archivu využíval Leupold i starší rodinné zápisky. Požadavky obce literát od počátku odmítal, naopak zdůrazňoval „akty svévole“, které střety provázely. Bez analýzy dochovaných úředních knih je ale málo patrná další rovina. V použité koncepci vystavené na soupeření mezi městskou radou a obcí kronikář pominul kompromisní fázi v soupeření obou institucí, zaručenou smířčím rozhodnutím moravského podkomořího Viléma Kuny z Kunštátu, restrukturalizaci radní vrstvy, do níž vstoupili noví jedinci, i skutečnost, že městská rada zasedající v době vypuknutí *búřek* prakticky zůstala ve svém úřadě po dobu dvojnásobku svého mandátu.

Jihlavský spor je pro poznání pozdně středověkého urbánního prostředí zajímavý i z hlediska role, jakou sehrávala politická komunikace obou stran. I když už na počátku 16. století nemůžeme hovořit o střetu mezi písemnou a verbální kulturou, využívání prvků obou komunikačních systémů mezi účastníky sporu stále probíhalo rozdílnou měrou. Po celou dobu sporu si „stará“ radní vrstva uchovala kontrolu

117) *Die Regesten*, s. 46, č. 306.

118) *Tamtéž*, s. 46, č. 307.

119) *Tamtéž*, s. 47, č. 310.

nad vedením městských písemností a bránila (spolu s podkomořím a nakonec i s panovníkem) tomu, aby obec překročila institucionální práh a aby cechy disponovaly vlastními pečeti, nebo dokonce uzavíraly vzájemné písemné závazky. Obec byla do značné míry odkázána na performativní jednání (přenesení těla zemřelého tovaryše na márách před radnicí) a na udržování široké sociální koalice zahrnující i předměstské obyvatelstvo nebo tovaryše prostřednictvím aktů verbálního či symbolického násilí, které na jednu stranu atakovalo vybraného protivníka, současně však hrálo důležitou roli směrem dovnitř sociální koalice pro její neustále obnovovanou soudržnost. V tomto bodě patrně sehrál výraznější roli, než mu byla dosud přiznávána, kvardián minoritského kostela, jenž byl kazatelem obracejícím pozornost shromáždění proti městské radě a současně moderátorem celého performativního vystoupení spojeného s již zmíněným přenesením těla. Patrně není náhodný souběh jeho vynuceného odchodu z města a nastupujícího konzervativního obratu ve složení městských rad v roce 1522, který vedl k restrukturalizaci radní vrstvy a zřejmě i k rozdělení obce na kompromisní a radikálnější směr. I v tomto ohledu se jako důležitá jeví dosud nereflektovaná zpráva, že se obec zmocnila kontroly městských zvonů, neboť ty představovaly základní komunikační médium, jakým bylo možné rychle svolávat shromáždění, případně čelit jiným hrozbám.

Andreas Würgler, na jehož teze ohledně fází městských nepokojů jsem se odvolával v úvodní kapitole tohoto textu, konstatoval, že jednotlivé fáze se od sebe liší způsobem politické komunikace a formou použitého sociálního tlaku. Pokud chtěla jihlavská obec, jejíž nejrozvinutější organizační strukturou byla cechovní sdružení, uspět ve svém úsilí, musela nutně postoupit do další fáze vnitřní organizace (čtyři starší a 24 jejich zástupců) a rozvinout i příslušnou politickou komunikaci směrem k publiku a potencionálním arbitřům jejich sporů s městskou radou. V žádné ze stížností „staré“ radní vrstvy se přitom nehovoří o obecní pečeti. Zřejmě byly všechny akty stvrzovány „společnou vůlí“, tj. přivěšením cechovních pečeti. Také proto byla jejich existence trnem v oku městské radě, podkomořím i panovníkovi. Pozdější povolení existence cechovní pečeti soukeníkům už nemohlo představovat nebezpečí v podobě společně deklarované cechovní vůle, ale bylo jen oceněním prestiže a vlivu tohoto cechu. Šlo o další kompromis vtahující umírněnou část reprezentantů obce do správy města, aniž by byla ponechána moc obci jako takové. Postupné rozštěpení široké sociální koalice skrývající se pod rozšířeným pojetím městské obce se zřejmě projevilo i v další fázi sporu, v níž sehrál klíčovou roli panovnícký dvůr. Zatímco v první fázi si obec dokázala zajistit přízeň ze strany moravských zemských úředníků, ve fázi druhé (už zřejmě bez části kompromisu nakloněných měšťanů) se začala projevovat její politická neobratnost. Symbolický útok na králova úředníka Žibřida z Bobolusk sice mohl upevnit její jihlavské jádro, současně se však obec ocitla v nemilosti panovníkova dvora a nedokázala zareagovat ani na obnovenou politickou iniciativu „restrukturalizované“ městské rady. Znakem neobratnosti se stalo vyslání posla do Budína bez příslušného pověřovacího listu, stejně jako zdejší angažovanost *Eyserne Mandla*, který sice nebyl vyslán obcí, ale pozornost si získával neustálými útoky proti radě. Naopak konšelé dokázali obratně změnit svoji argumentaci od legitimacy trváním a starobylostí k hájení řádu

a panovnické autority, což se vpsledku ukázalo jako rozhodující. Symbolickým epilogem porážky jihlavské městské obce se nakonec stalo panovníkovo konstatování, že za protržením hrází městských rybníků nestojí zanedbání péče městské rady, resp. jí jmenovaného úředníka, ale Boží vůle, kterým byly jihlavské *bůrky* definitivně odsouzeny jako jednání proti řádu.

SUMMARY

“They Painted Him on the Pillory”. Political Communication in Late Medieval Jihlava

In the late Middle Ages, the town of Jihlava underwent a major economic transformation. The economy based on silver mining was being replaced by the new focus of leading drapers and food crafts. At the beginning of the 16th century, the town was struck multiple times by plague. Tensions among the inhabitants of Jihlava were also strained by the staffing of the town council, and the long-standing, high proportion of maltsters among the council members. In October 1520, another disaster struck the townspeople: the dykes of the suburban ponds broke, water flooded the suburbs and tore down some houses, and several dozen people drowned. This led to an uprising against the town council. The rebels took advantage of the funeral gathering of one of the flood victims, articulated their demands, and committed themselves by a mutual oath confirmed by a charter. The main demands included the participation of the municipality in the selection of new councillors, a limitation of the influence of the maltsters, the control of municipal finances, a weakening of the disciplinary pressure of the city council, and new conditions for the winetap.

The upheaval in Jihlava was described in detail by the town chronicler Martin Leupold of Löwenthal, whose ancestor acted as one of the leading actors on the side of the town council. The present study therefore contrasts the interpretation of Leupold's chronicle with an analysis of the town's official books from this period. The analysis shows that the impact of the riots on the administration of the town was less than previously thought. Thanks to the intervention of the external arbiters of the dispute, a compromise was reached between the municipality and the “stratum of the old council”, which was restructured and took in several new councillors. At the same time, this restructured stratum negotiated intensively with the king's court for support in regaining control over the affairs of Jihlava. The municipality apparently relied on the intercession of the Moravian sub-chamberlain Kuna of Kunštát.

This strategy was successful in the first phase of the conflict, but from 1523 onwards the initiative was clearly taken by the “council stratum”, which, in addition to its contacts with the imperial court, strengthened its relations with other towns. The council stratum changed its rhetorical strategy and, instead of emphasising the antiquity of local customs, stressed the “disobedience” of the urban community as an element that undermined the sovereign's authority. The town council swept victory to its side by its control of political communication in different social settings. As in other Moravian provincial towns, the councillors achieved a vigorous intervention by the king, who abolished virtually all previous gains of the municipality in Jihlava, and restricted the municipality itself as a political institution.

Martin Leupold included a number of contemporary letters in his chronicle, and presented the whole conflict as a process of disruption and then restoration of order. In their texts, the councillors and, following their example, the aforementioned chronicler deliberately exaggerated the interference of the municipality in the government. The reversal in the resolution of the conflict (during 1523) was achieved on the one hand by the transformation of the political communication of the council—which began to position itself as the defender of royal majesty—and with the memory a fabricated story of drunken women, whose indiscipline caused a disastrous fire in the town. The disruption of the town's management (the draper's wives, the new wine-bar order enforced by the municipality, etc.) became a newly created, referential point in the town's memory, raising members of the old council stratum to the position of protectors of order.